

**İSLAM ÖNCESİ İRAN KÜLTÜRÜNÜN
GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI**

Samira HEIDARI

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Osman ELMALI**

2015

Her hakkı saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Samira HEIDARI

İSLAM ÖNCESİ İRAN KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZDEKİ
YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Osman ELMALI

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

09/10/2015

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“İSLAM ÖNCESİ İRAN KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI”** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

09.10.2015

Samira HEIDARI

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Osman ELMALI danışmanlığında, Samira HEİDARİ tarafından hazırlanan bu çalışma 09 / 10 / 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Osman ELMALI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Kemal BAKIR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ESKİ İRAN KÜLTÜRÜ

1.1. ZERDÜŞT ÖNCESİ	11
1.1.1. Aryailerin Genel Tarihçesi	11
1.1.1.1. Dini İnançlar ve Ritüelleri	11
1.1.1.2. Toplumsal Hayat.....	14
1.1.1.3. Aile Hayatı.....	15
1.1.1.3.1. Evlenme	15
1.1.1.4. Giysi.....	16
1.1.2. Mad Dönemi.....	16
1.1.2.1. Kültür.....	16
1.1.2.2. Toplumsal Hayat.....	16
1.1.2.3. Giysi.....	16
1.1.2.4. Kadının Yeri	17
1.1.2.5. Dini İnanç	17
1.1.2.6. Aile Hayatı.....	17
1.1.2.7. Yemek Kültürü	17
1.2. ZERDÜŞT SONRASI	18
1.2.1. Zerdüşün Genel Tarihçesi	18
1.2.1.1. Zerdüşün Felsefesi.....	19
1.2.1.2. Zerdüşün İnançları.....	20

II

1.2.1.2.1. Dini İnançlar	23
1.2.1.2.2. Zerdüşt Dini İnancında Kutsal Ateş.....	24
1.2.1.3. Zerdüştün Kutsal Kitabı.....	26
1.2.1.4. Zerdüştizmin Sembolü.....	27
1.2.1.4.1. Zedüşt Sembolünün Anlamı	28
1.2.1.5. Zerdüştlerin Yaşam Tarzları ve Prensipleri.....	31
1.2.1.6. Aile Hayatı.....	31
1.2.1.6.1. Evlenme	31
1.2.1.6.2. Boşanma.....	32
1.2.1.7. Kadının Yeri	33
1.2.1.8. İslam Dinin 'de Zerdüşt.....	36
1.2.1.9. Sosyal Etkileri.....	36
1.2.1.10. Zerdüşt Takvimi	39
1.2.1.11. Tarihsel Gelişim ve Etkileşimler	43
1.2.1.12. Günümüzde Zerdüştlük	44
1.2.2. Hidistanda Yaşayan İran Kögenli Zerdüştiler	44
1.2.2.1. Pers Döneminde Dini İnançlar.....	46
1.2.2.2. Törenler	47
1.2.2.2.1. Kurban Etme	47
1.2.2.2.2. Cenaze Törenleri.....	48
1.2.2.2.3. Özel Törenler	48
1.2.2.3. Toplum Hayatı.....	48
1.2.2.3.1. İş.....	48
1.2.2.3.2. Sınıflar.....	49
1.2.2.3.3. Ticari İşler Bölümü	49
1.2.2.3.4. Hayvancılık ve El İşleri	49
1.2.2.4. Pers Döneminde Aile Hayatı	50
1.2.2.5. Pers Döneminde Kadın Hakları.....	50
1.2.2.6. Pers Döneminde Giysi	52

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ İRAN KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

2.1. İNANÇ VE DİNİ RİTÜELLER.....	54
2.1.1. Dini İnanç	54
2.2. GİYİM.....	55
2.2.1. Mad Dönemi.....	57
2.2.2. Pers Dönemi	57
2.2.3. Aşkani Dönemi.....	58
2.2.4. Part Dönemi.....	58
2.2.5. Sasani Dönemi.....	59
2.2.6. Safevi Dönemi.....	60
2.2.7. Zendiye Dönemi	61
2.2.8. Gacar Dönemi.....	62
2.2.9. Pehlevi Dönemi	63
2.2.10. Devrimden Sonra.....	64
2.3. YEMEK KÜLTÜRÜ.....	64
2.4. EVLENME	65
2.5. TOPLUM HAYATI	65
2.6. ZERDÜŞT TAKVİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMASI.....	67
2.7. DİĞER YANSIMALAR.....	69
 SONUÇ.....	 71
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ.....	74

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM ÖNCESİ İRAN KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

Samira HEIDARI

Danışman: Prof. Dr. Osman ELMALI

2015, 74 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Osman ELMALI

Prof. Dr. Hacı Ömer ÖZDEN

Yrd. Doç. Dr. Kemal BAKIR

İnsanoğlunun hayatı boyunca oluşturduğu ve ya kabul ettiği inançlar, düşünceler ve ortaya çıkan birçok değerler hatta normal yaşayışında yaptığı adetler bile kültür kavramını yansıtmaktadır. Bu kültür birçok parametrelere dayalı olmakla birlikte zaman içinde değişmelere maruz kalmıştır.

Bu çalışmada İran'ın kültürü örnek olarak incelenmiştir ve bu ülkenin İslam öncesi sahip olduğu kültürün hâlihazırdaki İran kültürüne nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Ayrıca gelecek kültürün değişmesi benzer bir şekilde tahmin edilmektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde İran kültürü incelenmiş ve bu kültürü oluşturan kısımlar dikkate alınmıştır. İkinci bölümde ise bahsettiğimiz kültürün İran'ın mevcut kültürüne nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Sonuç olarak bir bölgenin kültürünün farklı şartlar altında belli bir zaman aralığında nasıl değiştiği genel olarak incelenmiştir. Bu kültür değişimi bir harita olarak elde edilmiştir. Bu harita geçmişten itibaren bugüne kadar uzanan zaman diliminde kültür değişimini göstermektedir. Buna istinaden söz konusu bölgenin kültürünün gelecekte hangi özelliklere sahip olacağı öngörülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, İran kültürü, İnanç, Toplumsal Hayat, Zerdüştizm

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE REFLECTIONS OF PRE-ISLAMIC IRAN'S CULTURE ON THE
CURRENT CULTURE****Samira HEIDARI****Advisor: Prof. Dr. Osman ELMALI****2015, Pages: 74****Jury: Prof. Dr. Osman ELMALI****Prof. Dr. Hacı Ömer ÖZDEN****Assoc. Prof. Dr. Kemal BAKIR**

Humankind along with his created and accepted beliefs, thoughts and many of the values even the lifestyle throughout his life, reflects the concept of the culture significantly. This culture is exposed to change over time, although rely on several parameters.

In this study İran's culture as an example has been considered and so that how Pre-Islamic İran's Culture reflects on the current culture has been discussed. On the other hand, the changing of the future culture is estimated similarly.

In the first chapter of thesis considering of İran's culture and the compound parts of this culture have been investigated. In the second chapter, how the mentioned culture reflects on İran's current culture discussed.

Ultimately, Circumstance of the variation of region culture under different conditions during a specific time has been considered. This changing surveyed as a map. This map demonstrates how a culture is altered from the past to the present time. Subsequently, according to this approach it would be prospected for a particular region the characteristics of its future culture to have.

Keywords: Culture, İran's Culture, Belief, Social Life, Zardoshtism

KISALTMALAR DİZİNİ

M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Vb	: ve Benzerleri
yy	: Yüz Yıl
vd.	: ve Diğer Arkadaşları
H.Ş.	: Hicri Şemsi
H.G.	: Hicri Gamari

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Raffaello Santi'nin 1509 tarihli meşhur resmi The School of Athens'de Zerdüşt görülüyor.....	20
Şekil 1.2. Zerdüştün Sembolü ve Verilen Mesajlar	27
Şekil 1.3. Farvahar Sembolü ve Oluşturan Kısımlar	29
Şekil 1.4. Şiraz Kentinde Tahtı Cemşit Binasında Zerdüşt'ün Sembolü.....	29
Şekil 1.5. İran'ın Yazd kentinde bir Zerdüştü Tapınağı.....	30
Şekil 1.6. Faravahar ya da Ferohar, Zerdüştlüğün Bilinen Sembolüdür. Fravaşi Adlı Koruyucu Meleği Temsil Eder.	30
Şekil 1.7. İran'ın tahtı Cemşidinde Kabeye Zerdüşt Eseri	35
Şekil 1.8. Artmis Pers Döneminde İlk Denizci Kadın	51
Şekil 1.9. İran'ın Tahtı Cemşidinde Naghshe Rostam Eseri	52
Şekil 1.10. Pers Dönemine Ait Halı Kadınların Giysilerin Göstermekte	53
Şekil 2.1. İlam (3000 sene M.Ö.) Döneminde Kadınların Giysisi.....	55
Şekil 2.2. İlam (3000 Sene M.Ö.) Döneminde Kadınların Giysisi	55
Şekil 2.3. Eski İran'da(2000 sene M.Ö.) Kadınların Giysisi	56
Şekil 2.4. Mad Döneminde Kadınların Giysisi.....	57
Şekil 2.5. Pers Döneminde Kadınların Giysisi	58
Şekil 2.6. Part Döneminde Kadınların Giysisi.....	59
Şekil 2.7. Sasani Döneminde Kadınların Giysisi.....	60
Şekil 2.8. Safa-evi Döneminde Kadınların Giysisi.....	61
Şekil 2.9. Zendiye Döneminde Kadınların Giysisi	62
Şekil 2.10. Gacar Döneminde Kadınların Giysisi.....	63
Şekil 2.11. Pehlevi Döneminde Kadınların Giysisi	63
Şekil 2.12. Günümüzdeki İran da Kadınların İki Farklı Giysisi	64
Şekil 2.13. Safranlı Pilav ve Yemek Yanında Sebze ve Soğan	64
Şekil 2.14. Gacar Devrinde Kullanılan Ayların Adları.....	68

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Zerdüşt Döneminde Bir Ayın Günlerinin İsmi ve Anlamı.....	40
Tablo 1.2. Zerdüşt Döneminde Yıl Başındaki Günlerin(5 Eksik Günlerin) İsmi ve Anlamı.....	41
Tablo 2.1. Zerdüşt Döneminde Günlerin Adı ve Anlamı.....	69

ÖNSÖZ

Kültür ve onunla ilgili konular geçmişten bugüne insan yaşamında önemli bir yer taşımaktadır. Bir milletin kültürü onun geçmişten bugüne taşıdığı değerler, destanlar, mizahlar, atasözleri ve sanatsal çalışmalar olabilir. Kùltürler zaman içinde değışime maruz kalabiliyorlar ama asıl olan bu değışimin nedenleri yani bir kùltürün değışime uğramasında önemli olan faktörler ve etkenlerin hangileri olduğudur. Çünkü kùltürün iyi veya kötü anlamda değışmesi o faktörlerin neler olduğuna bağlıdır.

Bu tez çalışmasında, İran kùltürü örnek olarak göz önüne alınmıştır ve günümüzde yaşayan İran kùltürünün İslam öncesi kùltürden nasıl etkilendiğı incelenmiştir.

Bu çalışma esnasında benden hiçbir türlü yardımını esirgemeyen, çalışmaların farklı aşamalarında sürekli yeni perspektifler katan saygıdeğeri hocam, Sayın Prof. Dr. Osman ELMALI'ya en içten şükranlarımı sunarım ve bu çalışma boyunca değerli düşünceleriyle katkıda bulunan sayın Prof. Dr. Ömer ÖZDEN 'e teşekkürler ederim.

Ayrıca sürekli benim yanımda oldukları için ve kendilerinden gösterdikleri sabır, anlayış ve desteklerinden, sağladıkları huzurlu çalışma ortamından dolayı, eşim Ebrahim ve moral kaynağım Anisa kızıma minnettarım ve şükranlarımı sunarım.

Erzurum- 2015

Samira HEIDARI

GİRİŞ

Kültürü temel nitelikleri itibariyle ele aldığımız zaman inanılmaz sayıda tanımla karşılaşırız. Yani insan kendi yarattığı şeyin onunla hep iç içe olmasına rağmen bir türlü tanımını yapamıyor ve bu bir problem alanı teşkil ediyor.

Kültür için birçok tanım yapılmıştır ki bu tanımların birçoğu onu aydınlatmaya yardımcı olmamıştır. Bu tanım çokluğu kültürün bir nesne olarak ne kadar zengin olduğunun işaretidir. Kültürel alanın kendisinde değil onu bilme ve kavramakta bir problem yaşanıyor. Kültürle ilgilenen tüm bölümler her biri onun için farklı farklı tanımlar yapmışlardır.

Kültürün faili olan insan her zaman ancak bir perspektif içinde eylemler ve yaratır. Kültürün insan tarafından sunulması onun değişme potansiyeline sahip olması demektir. Kültür egemen ve geçerli olduğu alana göre daralır veya genişler. Kültürün tarihsel boyutundan söz ettiğimizde anlıyoruz ki olgular ve değerler kısa zaman içinde oluşamaz yani kültürdeki bütün gelişmeler ve değişimler tarih içinde vuku bulmuştur. Çok boyutluluğu kültürün kendisi için bir problem olarak görmenin bir mantığı yoktur. Yapılan bir takım araştırmalar kültürün kendiliğinden gelişen bir alan olduğunu göstermektedir.

Kültür kelimesi Latince bir kelimedir ve ilk olarak yetiştirme veya eğitim anlamında kullanılmıştır. Kültür kavramı şimdiki anlamıyla ilk olarak Almancada kullanılmıştır. İngilizcede ise uzun süre civilization kelimesi kültürün yerine kullanılmıştır. Kültür açık ve anlamlı bir şekilde ilk olarak Tylor tarafından 1871 yılında anlatılmıştır ve bu kavramın öne çıkmasında önemli olan etken gelişme kavramı olmuştur. Gelenek ve görenek kavramının yerine kültürü ilk olarak Almanyalı Adlung ve Herder kullanmışlardır. Kültürle ilgili birçok tanım yapılmıştır 1871' de Tylorun tanımladığı kültür bilim, din, estetik, kural ve ahlak toplamıdır ve insanın bir birey olarak kazandığı her türlü beceri ve alışkanlıktır. Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi kültür insana özgü bir şeydir. Tylorun yaptığı bu tanım 50 sene boyunca geçerli olmuştur ama

antropolojinin gelişmesiyle kültürle ilgili birçok farklı tanım yapılmıştır. Öyle ki iki Amerikalı düşünür Krober ve Klaken kültüre 164 farklı tanım yapmışlar¹.

Kültür insan davranışının ve bu davranışın yansımalarının arkasında yatan dünyanın soyut değerleri, inançları ve algılarından ibarettir. Bunlar toplum üyeleri tarafından paylaşılan ve toplumda kabul edilen davranışlar üretirler. Kültür biyolojik kalıttan çok dil aracılığıyla öğrenilir ve bu kültürün parçaları tamamlanmış bütünler olarak işlev görür.

Tüm kültürler belirli temel yapısal özellikleri paylaşırlar bunların incelenmesi kültürün niteliği ve işlevi hakkında aydınlatıcıdır. Kültür paylaşılan idealler, değerler ve davranış standartlarıdır. Toplum olmadan kültür olamaz ancak her topluluk da kültürlü olamaz (arı ve karınca). Tüm kültürlerin ikinci temel özelliği öğrenilmeleridir. Kültürün üçüncü özelliği sembollere dayalı olmasıdır. Dille ifade edilen fikirler, duygular ve arzular iletişim yoluyla aktarılır. Sonuçta kültür bütünleştirilir; zira kültür tüm yönleri bir araya getirilmiş bir bütün olarak işlev görür. Kültürler zaman içinde; çevre koşullarının, yabancı istilalarının ve bizzat kültürün unsurlarının değişmesinden dolayı farklılaşmaya maruz kalır².

Kültürlerin olağanüstü durağan olabilmesine karşın kültürel değişme küçük veya büyük ölçüde tüm kültürlerde görülmektedir. Uyum sağlama ve ilerleme değişimin sebepleri olmaktan ziyade sonuçlarıdır. Tabi ki her değişim mutlaka benimsenebilir değildir. Yenilik ve icatlar, yayılma, kültürel kayıp ve kültür benzeşmesi kültürel değişimin mekanizmalarıdır. Değişimin asıl kaynağı bir takım yeni uygulamalar, araç gereç ya da fikirler gibi yeniliklerdir. Bireyler yenilikleri benimserler böylece yenilik toplumsal olarak paylaşılmış olur. İlk yenilikler tesadüf eseri keşfedilebilenlerdir; ikinci yenilikler bilinen esasların uygulanması ile meydana gelen gelişmelerdir. İlk yenilikler hızlı bir kültürel değişim sürecini başlatabilir ve başka yenilikleri canlandırabilir. Bir yeniliğin kabul edilme şansı, yer değiştirdiği objeden veya metottan daha üstün olmasına bağlıdır. Yeniliğin kabul edilmesi aynı zamanda yenilikçinin ve taklit eden grupların saygınlıkları ile de bağlantılıdır.

¹ Darush Ashuri, "تعريفها و مفهوم فرهنگ", [Kavramlar ve Kültür Anlamı], Nashr Agah Yayınevi, Tahran 2014, 58.

² H. İnaç, S. Çiftçi and W.A. Haviland, *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, Ankara 2002, 63.

Yayılma bir kültürün diğer bir kültürden öge almasıdır. Kültürel kayıp bir niteliğin ya da bir uygulamanın yerine yenisi getirilerek ya da getirilmeyerek terk edilmesidir. Gücün tehdit amaçlı kullanımı kültür benzeşmesi sürecinin bir unsurudur. Her ne kadar insanlık biyolojik olarak değişiyorsa da kültür insanların varlık problemlerini çözebilecekleri önemli vasıtaları biriktirir. İletişim, ulaşım ve dünya ticaretindeki hızlı gelişmeler bazılarına göre tek bir dünya kültürüne varılacağı noktasında insanları birleştirecektir ve onlara göre bu durum toplumlar arasındaki çatışmayı eskiye nazaran daha da azaltacaktır. Kültürel çoğulculuğun işleyebilmesi için yobazlığı, ön yargıları ve ırkçılığı reddetmesi gerekir. Kültür, milletleri birbirinden ayıran ve millet ruhunu teşkil eden şeydir³.

Her türlü olay, olgu veya eylem insanın ilgi ve bilgi alanının dışında olamaz. Kültür biliminin ortaya çıkması 19. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır ve o zamandan şimdiye kadar kendini hep yenileyerek varlığını sürdürmüştür ve toplumda öyle bir önemli yer kazanmıştır ki onsuz birçok konudan söz etmek mümkün değildir. Kültür soğuk savaş döneminden itibaren bir ideolojik kavga haline gelmiştir; bugün de küreselci ideoloji dünya toplumlarının kültürel dokusunu dönüştürme çabası içindedir. Yani kültür bugün soğuk savaş döneminde bile şiddetli bir kavganın içindedir. Kültürel yaşantının dinamiklerini doğa bilimlerinin dinamikleri gibi formüle etmek mümkün değildir. İnsanın yarattığı eserler ve olgular hep bir niyet ve amaç taşır.

Kültürün bilgi ve ilgi alanına gelmesinin nedenlerinden biri onun toplumsal alanda sürekli değişmesi ve gelişmesidir ve bu değişimin hızı gün geçtikçe daha da artmaktadır. Kültür dünyasında bulunan bazı unsurların değişmeden yola devam etmelerinin nedeni belirsizdir. 20. yüzyılın başlarından itibaren teknolojinin gelişmesiyle beraber insanların rahatsızlığı teknik medeniyeti eleştirmeleriyle öne çıkmıştır. Teknolojinin ilerlemesi hayatı kolaylaştırmak yerine daha da zorlaştırmıştır ve bu durum insanın adeta büyük bir felakete sürüklenmesine neden olmuştur. Bu değişimlerde televizyon, bilgisayar ve internet önemli bir rol oynamaktadırlar. Sanayi devriminden itibaren insanın önem verdiği manevi değerler değişmiş ve yerini sıradan ve maddi olan değerler almıştır. Bu durum adeta insanla kendi değerleri arasında bir

³ Nureddin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 2014, 532.

savaşa neden olmuştur. 20. yüzyılın son on yılında küreselleşme kavramı kültür dünyasının merkezinde bulunmaktadır.

Aynı zaman diliminde ortaya atılan medeniyetler çatışması adlı tez, kültür ve medeniyet tartışmalarının gerçekten güncel hale gelmesine yol açmıştır. Küreselleşme birçok alanı etkisi alanına almıştır; siyaset, ekonomi ve onlarla birlikte kültür dünyası da bahsini ettiğimiz etki alanlarındandır. Küreselleşme kültürel açıdan daha zayıf ve kırılgan olan toplumları daha kolay etkisi altına almaktadır ama tam tersine dirençli ve güçlü olan toplumların karşısında daha zayıf kalabilir. Sözünü ettiğimiz dirençli kültürlerin tümü hep tarihsel kökene sahip milli kültürler olabilir. Bilişim devrimi ve soğuk savaş 20. yüzyılın sonlarından itibaren tartışmaların artmasında iki önemli olgudur. Bu iki olguda tek kutuplu yenedünya düzeninin ekonomik anlamdaki küreselleşmeyi desteklemiş olmasından söz edilmekte ve bu anlamda bilişim devrimi önemli bir rol oynamaktadır. Bu işi coğrafya ve mekânın önemini azaltmakla yapmaktadır.

Diğer taraftan da yaşama dünyasını ve kültürel alışkanlıkları değiştirmektedir. İnternet teknolojisi büyük ölçüde küreselleşmeyi destekleyen unsurlardandır çünkü insan bilgisayar ve internet ortamından kolaylıkla etkilenebiliyor bu etkilenenin kötü veya iyi anlamda olduğu tam söylenemez ama kültür dünyasını riske attığı çok açıktır. Artık basın insanları kasıtlı ve istediği her şeye yönlendirebiliyor. Bu tür problemleri sadece bütüncül bir bakış çözebilir⁴.

Kültür disiplinler arası ve disiplinler üstü bir varoluşa sahip olduğu için sadece bu ikisinden oluşan teorilerle bilgi dünyasına taşınabilir. Avrupa ve Amerika'nın yaşadığı ortak problem kültürel bütünleşme problemidir ve bu problemi halletmek için teknik arayışlara hız verildi. Kültür bilimlerinde ortaya konulan teoriler birbirleriyle rekabet etmektedirler ve bu anlamda dünyada bulunan farklı kültürlerin sağlam durabilmeleri için kültürel alanın çok yönlü ve bütüncül kavrayışını yansıtan kültür teorisine ihtiyaç duyulmaktadır. Yani bütüncül kavrayış yalnızca teorik yoldan mümkün olabilir. Kültür bilimlerinin çok görünümlü olması kültür teorisini gerekli kılan ikinci unsurdur⁵.

⁴ Milay Köktürk, *Kültürün Dünyası*, Hece Yayınları, Ankara, 2006, 11-18.

⁵ Ali Golmohamadi, "جهانی شدن فرهنگ هویت", [Özdeşlik Kültürün Küreselleşmesi], Nashre Ney, Tahran 2013, 67.

Kültür biliminin yapılması için kültür tarihine ve empirik araştırmaya ihtiyacımız vardır. Genel ve kuşatıcı anlamda teorik yapıya oturtulmuş bir kültür analizi bütüncül kavrayışa neden olabilir. Böyle bir teoride objektif ve sübjektif bakış açıları gittikçe yok olmalıdır ve böyle bir teori oluşturmak için eleştiriden geçmek lazımdır.

Bir eleştiri, yeniden inşa etmek hedefiyle yapılmalıdır ve bu eleştiri bilgi hedefini gerçekleştirme imkânı bakımından yapılmalıdır. Eleştiri nesne merkezli değil insan merkezli bir bakış açısına sahip olmalıdır ama bu bilgi alanını özne üzerine inşa etmek anlamına gelmemelidir kültüre eleştirel bakış da ona doğrudan müdahale anlamına gelmez.

Bilimin kuşkusuz ilk akla gelen özelliği onun nesnel olmasıdır yani en azından herkes tarafından öyle düşünülür ve bilgideki bu nesnelliğin teminatı nesnedeki özelliklerdir. Bu konuda salt duyuşsal yoldan algılanan özelliklerin rolü büyüktür ama kültür dünyasındaki salt duyuşsal algılanabilirliğin dışında başka özellikler de taşımaktadırlar. Salt duyuşsal yol olguların asıl niteliklerini taşıyamaz. Bu farklılıkların sonucunda nesnellik problemi ortaya çıkmaktadır.

Kültür bilimlerini doğa bilimlerinden ayırmak için kültür bilimlerinde bulunan her kavramı fiziksel alana indirgemek, problemi çözmez. Kültürel olguları ve kavramları anlamak için onları diğerlerinden tamamen ayırmak ve tek başına analiz etmek bize onları anlamak için yardımcı olamaz. Bir tek kültür bilimi tüm kültürel alanı kendi mülkiyetinde göremez aynı şekilde bir kültür bilimi içinde bulunan tüm olguları ayırarak ve tek tek inceleyerek istediği ve amaçladığı sonuca ulaşamaz sadece tüm disiplinlerden esinlenerek bir kültür teorisi kuşatabilir.

Kant da Rousseau gibi salt akıl kültürünün insanlığın yüksek değerlerini temellendirmeyeceğini kabul eder ama doğaya dönüş insanı mutlu edecek olsa bile insanlığın nihai gayesi olamaz. Anlaşıldığı gibi kültürün gayesi dünya üzerinde mutluluk değil belki de insanın kendisi üzerinde ahlaki egemenliği olmalıdır. Hume 'un nedensellik analizi Kant'ın üzerinde etkili bulunur ve daha fazla aklı incelemeye yönlendirir ve bu yoldan nesneye uygun bilmeyi değil saf aklın kategorilerine uygun

nesne bilgisini işlemiştir. Kant'ın bu yaklaşımı felsefenin yeniden inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur⁶.

Bir kültürün dışa açık olması çok önemlidir çünkü bu özellik hem kültürün zayıf noktası hem de üstünlüğüdür. Bir kültürün dışa açık olma özelliğine sahip olması o kültürün kendini yenilemesi anlamına gelir ve kültür akıl sahibidir. Organizma olmadığı için onun bilinçli seçimler yapmasını bekleyemeyiz. Burada kast ettiğimiz şey o kültüre sahip olan bireylerin bilinçli olmasıdır. Yani kültürdeki değişimler ve etkilenmeler bireylerin tercihinin bağlıdır ve bu tercihlere göre olumlu veya olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Bir kültürdeki değişimler ne kadar akılcı tercihlere dayanırsa o kadar güvenilir ve olumlu olur. Yani bir kültür ne çok kapılarını değişimlere kapamalı ne de çok açık bırakmalıdır. Herhangi bir kültür dünyası kökten iyi veya kökten kötü olamaz. Başka bir deyişle her kültürün içinde herkes için iyi sayılabilecek formlar ve hususlar bulunabiliyor. Sadece insanın bu iyi kısımları ayıklaması ve doğru seçimler yapması lazımdır.

"Kültürü var kılan şey, onun kabul edilerek yaygınlaşması olduğuna göre, her kültür diğerinin yaygınlık alanına göz dikmek zorundadır. Her kültür, doğası gereği, deyim yerindeyse diğerini tüketme arzusu eğilimindedir. Bir yaşama formu teklifi, başka bir yaşama formu teklifiyle birlikte, aynı bilinçler topluluğunda var olamaz. İkisinin çelişkiliyi derecesine göre, bireyler birini veya diğerini tercih etmek zorunda kalır. Bir kültür böyle bir tablo karşısında, kendi mensupları için sakın bir barınak olabilir. Orada bireyler, öteki karşısında, kendi geleneksel çizgilerini zorlayarak, yeni sentezlere ulaşabilir. Bu yapılmadığında ise kültür krizi ortaya çıkar" ⁷.

Kültür krizinden söz edince onu toplumsal bir kriz olarak görmeliyiz ve bu tür krizlerde temelde bir akıl krizi kendini gösterir. Çünkü insan çoğu problemini akıl gücüyle çözdüğüne göre her zaman bunu yapamazsa onun akılının asıl fonksiyonunu kaybettiği söylenebilir. Akıl tüm bireylerde mevcudiyetini sürdürdüğüne göre bu noktada da olsa olsa, bireylerin akıl kullanımı açısından zafiyet içine düşmüş oldukları varsayılabilir. Kültür krizi yaşayan bir toplumda birey kendi dünyasına yabancılaşmış ve orada adeta tek başına bırakılmış elindeki tüm pusulaları kaybetmiş denilebilir.

⁶ Köktürk, 154

⁷ Köktürk, 45.

Kültürler hep birbirleriyle ilişki kurmak zorundadır ve bu süreçte sürekli birbirlerini etkilerler ve bu yüzden daima bir mücadele halinde bulunurlar. Cassirer 're göre kültürler arasında gerçek anlamda bir birleşme yaşanmaz. Onlar arasındaki geçişte iç gerilimler olmadan gerçekleşmez. Kültür krizinin ilk kendini gösterdiği yer yaşama dünyasıdır. Yani yaşama dünyasında mevcut olan ve yeni yaşam pratikleri arasında kavga kaçınılmazdır ve bu durum bir kültür krizinin göstergesidir. Ama ortaya çıkan kriz sadece burada kalmaz çelişkiler derinleştikçe bu durum değer ve anlam dünyasına doğru yayılır.

Bir kültürün mensupları aynı kültürel zemine ayak basmaktadırlar. Kültürden sonra en genel ortak zemin insan olma zeminidir. Buradan anlaşılıyor ki insan dünyasında farklılıklar ve müştereklikler iç içe barınmaktadır. Bir kültür ne kadar güçlüyse o kadar da kendi mirasını korumakta başarılıdır ve kendi mirasını daha iyi sahiplenir. İki kültürün karşılaşması durumunda ikisinin de aynı güçte olması verimli sonuçlar doğurabilir. Yoksa daha zayıf ve güçsüz olan kültür daha çok etkilenir ve adeta işgal edilmiş hale gelir.

"Zayıf bir kültür kendini bekleyen tehlikeyi görüp var olma savaşı içine girebilir. Kültür krizinin diğer bir görünüşü, işte bu var olma savaşına giriş biçimidir"⁸. Bir kültür için var olma mücadelesi içine girmekten daha doğal bir şey yoktur. Her kültürün mensupları kendi değerlerini korumak ve onlarla yaşamayı sürdürmek ister. Ama bazı kültürlerin mensupları kendileri için bir yaşama estetiği oluşturmadıkları için diğer güçlü kültürlerin estetiğinden etkilenirler ve bu durumda kendi kültürlerine sahip çıkma idealini asla gerçekleştiremezler çünkü onlar kendi kültürlerini nasıl koruyabileceklerini bile bilmiyorlar.

Bir kültürün zenginleşmesi için sürekli gelişmesi ve çeşitlenmesi gerekiyor. Bu gelişim sürecinde kültürün özneleri, yaşama dünyasını, yaşamının anlamını ve değerini kendileri için yeniden inşa eder ya da dönüştürürler ve bu gelişim toplu bir şekilde yapılmalıdır. Kültür dediğimiz şey sadece şimdi içinde canlılık kazanır. Şimdi, geçmişin taşıdıklarıyla gelecek tasarımının buluşma alanıdır. Geleneksel olanı geçmiş temsil ettiği için, muhafaza etmekte geçmişe bağlıdır. Gelecek tasarımı ise yeniyi temsil

⁸ Köktürk, 291.

etmektedir. Dolayısıyla yenilenme eğilimini temsil eder. Bu iki kuvvet arasında çıkan çatışma ve karşılaşma hiçbir zaman son bulmaz. İki karşıt güç birbirini tahrip etmez, tam tersine birlikte gelişirler. Kültürün bütünü çıkan bu çatışmaların sonucundan hep yararlı çıkamaz onun ne kadar yararlandığı bireylerin kendilerini ne kadar geliştirdiklerine bağlıdır. Kültür sadece imkân sağlar; işte bu yüzden kültüre bir imkânlar alanı diyebiliriz⁹.

Kültür hep kaynağı ve kökü açısından yani miras yönüyle kendini gösterir. Bu tarihsel miras geçmişte üretilip bugüne ulaşmış aynı zamanda bugün de üretilip geleceğe taşınmaktadır. Bir kültür ilk planda soy ilişkisiyle nakledilir. Soy ilişkisi zayıf olan toplumlarda tüm toplum nakledilme zemini haline gelir.

Medeniyet de aynı kültür gibi insan eseri olan bir alandır ve bu iki alan yardımı ile insan dünyasını daha sağlıklı bir şekilde kavrayabiliriz. Tarihin bazı dönemlerinde bu iki alan farklı anlamda kullanılmışlardır. Mesela 17. yüzyılın sonlarında kültür ve medeniyetin farklı yollarla ortaya çıktıklarına inanılıyordu ve 19. yüzyılda kültür ve medeniyet arasındaki fark giderek büyümüş ve kültür kavramına medeniyet üstü bir görüntü verilmiştir. Ancak Almanya’da bu iki alan bir müddet aynı anlamda kullanılmıştır. Kültürü çözmek için birçok yerde kültürü maddi ve manevi unsurlar şeklinde ikiye ayırmışlar ve bazılarının medeniyeti maddi kültür olarak adlandırılmaları dikkat çekici olmuştur. Kültürü maddi ve manevi olarak ayırmak ve onu bu şekilde kabullenmek kültürü çelişkili hale getiriyor¹⁰.

Değerli olan her şeyi kültür nesnesi olarak belirliyoruz. Kültürü anlamak için maddi ve manevi kısmının iyice açıklanması gerekmektedir. Bu ayırım sadece kültür hakkında bize bir ön kanaat verebilir ama kültürün gerçek doğasının anlatımı olarak görülmemelidir. Maddi eserleri bilgi ya da ruhla birleştirdiğimizde medeniyet olarak adlandırabiliriz. Kavrayışımızın gelişmesi nedeniyle artık günümüzde medeniyet ve kültür kavramlarını ayırabiliriz. Kültür ve medeniyet hiçbir zaman birbirinin karşısında olmamışlar ve hiçbir şekilde birbirlerini reddetmemişlerdir, sadece bir öncelik ve sonralık farkı olmuştur.

⁹ Köktürk, 91.

¹⁰ Köktürk, 324-328

"Medeniyet doğa egemenliği, maddi-yeniden üretim ve insan yaşantısının iyileştirilmesi için amaçlı, akılcı ve teknik vasıtaıyla yapılan organizasyonlar olarak tanımlanır. Bu tanıma göre, yüksek düzeyde gelişmiş ve bütünleşmiş toplumlarda, hukuk, siyaset, teknik ve ekonomik alanlar gibi doğal alanlar vardır "¹¹. Her kültür medeniyete dönüşme potansiyeline sahiptir. Bir topluma ait olan kültür sadece o topluma ve onun içinde bulunanlara hitap ediyor, dışarıdakilere hitap etmiyorsa bu kültür çerçevesinde medeniyetten söz edilemez.

"Bir medeniyetin insanlığa kendi formlarını teklif ediş biçimi, o medeniyetin ruhuyla ve dünya tasarımıyla ilişkilidir. Saldırgan bir ruhtan beslenen, dünyayı sömürü alanı olarak gören bir medeniye, kendini, ürettiği formları insani ruha uygun biçimde sunmakla yükümlü kılmaz. O, gerektiğinde zihinlere, gerektiğinde bilfiil coğrafyaya saldırmakta beis görmez. Onun bu saldırganlığında da, ister zihinsel anlamda ister güç kullanımı anlamında olsun, işgal esastır. Zihinsel/manevi derinliği olan medeniyetler ise, kendi formlarını insani vasıtalarla, insan onuru ve değeri bilinciyle sunarlar. Bu bakımdan da son yıllarda konuşulan medeniyetler çatışması hadisesi, farklı medeniyetlerin mevcudiyetinin kaçınılmaz sonucu olarak görülemez. İnsanların gerçek tekâmülünü medeniyetler oluşturur. Ama bu tekâmülün gerçek bir tekâmül haline gelmesi, yani insanlığa huzur ve sükûnet getirecek nitelikte olması medeniyetin ruhuna bağlıdır. Medeniyet çevresi aynı zamanda güç sahibi bir çevredir. O gücün kullanımı, gücü elinde tutan ruhun yapısına bağlıdır. İlk başta tekâmül gibi görünen bir gelişim, eğer saldırgan bir ruh taşıyorsa, ilerleyen aşamalarda insanlığın trajedisinin hazırlayıcısı ve sebebi de olabilir"¹².

Din, hukuk, devlet, ahlak, bilim, dil, edebiyat, sanat, ekonomi ve teknik vasıtalar kültür objeleridir ve nakil edilebilir mülkiyetlerdir. Buradan yola çıkınca aslında nakil edilen şeylerin değerler olduğu anlaşılmaktadır. Kültür nakil edilebilen ve aynı zamanda yansıyabilen bir şeydir ve yansıyabilirlik özelliği onun değişmez ve donmuş bir şey olmadığını gösterir. Nakledende dile gelen kültürelilik öteki öznenin zihin dünyasına taşınınca yeniden canlılık kazanır. Yansıyan şey başka bir zihinsel içerik yani ifadedir. Dil yansımanın en net olgusudur. Bir kültürün en temel taşıyıcısı dildir ve bir kültürün tarihselliği o kültürün ana dilinin geçmişe dayanmasına bağlıdır.

¹¹ Köktürk, 328.

¹² Köktürk, 336.

Tarihsellik konusunda doğal olarak ilk akla gelen sorular kaynakla ilgili olan sorulardır. Yani eğer geçmişten şimdiye ulaşan bir akış varsa onun ilk başladığı nokta, kat ettiği yol ve bu yol sürecinde geçirdiği değişimler ve bugünkü bireylere nasıl ve hangi yollarla ulaştığı önemlidir. Kültürün kaynaklarından bazısı kurumsal niteliğe sahiptir. Onlar genellikle yüksek kültür diye adlandırılıyorlar ve genellikle devlet düzeni içinde gerçekleşmektedirler¹³.

Kültürün ne olduğu ve öğeleri hakkında verilen bilgiler, aynı zamanda onun bazı özelliklere sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu özellikleri, ana başlıklar hâlinde şu noktalarda toplayabiliriz:

1. Kültür, sosyal bir organizasyon olan topluma ait ortak yaşayış düzeninin, zaman içinde değişme, gelişme ve yenilenme özellikleri taşıyan bir bütünü olduğu için canlı ve tabii bir varlık niteliğindedir. Statik bir yapıya değil dinamik bir yapıya sahiptir. Bir toplumun yaşama düzenine bağlı olarak doğup gelişir. Toplum varlığının akışına göre şekillenerek tıpkı coğrafya şartlarına göre biçimlenen ve durmadan akıp giden bir ırmak gibi yol alır.

Kültür tabii bir sosyal varlıktır. Çünkü kişilerin üstüne çıkarak topluma hükmeden kendine has bir düzeni, kendine has kuralları vardır. Bu kurallara, bu düzene aykırı davranışlar ve dış müdahaleler, onun sağlıklı yol almasını engeller; varlığını tehlikeye sokar. Bu gibi durumlarda kültür gereken tepkiyi de gösterir. Bu tepki kendisini, toplumda huzursuzluk ve kültür bunalımı şeklinde ortaya koyar¹⁴.

2. Kültür, kişilerin üstüne taşan ve toplumu hükmü altına alan bir sistem olduğu için toplumun ortak malıdır ve kapsamlıdır.

3. Kültür, her toplumun kendi özel davranışlarının ve yaratıcılığının eseri olduğu için millî bir kişilik yapısına sahiptir. Bundan dolayı orijinal ve millîdir. Orijinallik, kültürün kendi kaynaklarından beslenmesi ve özüne sadık kalması ile sağlanabilir. Başka kültürlerin eserlerini taklit, yaratıcılık olmadığı için orijinal sayılmaz. Bu durum biraz sonra işaret edeceğimiz kültür değişmelerinde önemli bir rol oynar¹⁵.

¹³ Köktürk, 250.

¹⁴ <http://www.turkcesevdalilari.net>, Erişim Tarihi: 15.08.2015.

¹⁵ <http://www.turkcesevdalilari.net>, Erişim Tarihi: 15.08.2015.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ İRAN KÜLTÜRÜ

1.1. ZERDÜŞT ÖNCESİ

1.1.1. Ariyailerin Genel Tarihçesi

1.1.1.1. Dini İnançlar ve Ritüelleri

İlk Ariyailerin mezhepleri ile ilgili çok fazla bilgi kaynağı yoktur. Ama yapılan bazı araştırmalardan anlaşılıyor ki onlar doğa güçlerini tanrı olarak kabul etmişler. İbadetleri ve dini konuları yapmak için özel topluluklara sahip değilmışler ilk zamanlarda aile reisi dini görevleri yapmakla görevliydi. Sonradan bu işleri yapmak için dini konularda uzmanlar yetiştirmeye başlamışlar. Bu uzmanlar genellikle toplumun alt sınıflarından seçiliyorlarmış. Ailelerde bir hizmetkar gibi sayılan bu ruhanilere Karapen deniliyordu.

Ariyayiler ilk başlarda süper natural yaratıklar, ışık tanrıları olarak kabul ediyorlardı. Bu tanrıların ilk başta belli bir surat ve şekilleri yoktu ama çok uzun sürmeden insan kendi hayal gücünü kullanarak bu tanrıları insan sallaştırmayı başardı. İlk sırada yer alan tanrı gök tanrısı olarak adlandırılmış aynı zamanda iyi bir baba olarak kabul görmüştür. Yer bir diğer tanrı ve aynı zamanda iyi bir anne olarak kabul edilmiş büyük ve temiz gökle evlenmiş ve bunun sonucunda dünya ve evren ortaya çıkmıştır. Gökyüzünün en eski ismi Rig-Reda da Dyauh olarak geçmiştir. Ariyayilerin inandıkları ışık tanrılarının diğerleri çok belli olmadıkları için sürekli ve her alan değişmesiyle değişmiştir. Ariyayilerin mezheplerinin diğer özelliklerinden biri de onların hayvan tanrılar, cinler ve sayısız ruhlara inanmamalıdır. Onlar elbette ki ruhun olduğunu kabul ediyorlardı ama ölüleri yakarak ruhların yok olmalarına ve onların hiçbir şekilde canlıların işleri ve hayatlarına karışmayacaklarına inanıyorlardı. Sonraki dönemlerde cin, peri ve ruhların olduğu inancı bu kabileden yer almaya başlamış ve bunun nedeni onların ilk inançları yanı Animisme bağlıdır. Ariyayiler takdir ve kismete inanıyorlardı ve onun insan ve hatta tanrı üstü yaratıklar tarafından yapıldığına ve hiçbir gücün onu

yok edemeyeceğini düşünüyorlardı. Bu düşünce sonunda Zerdüştün gelmesiyle ve insanın iradeli bir yaratık olduğu ilanıyla sona ermiştir. Ama cebir inancı Zervani, Mitrai ve Mazdayismnai de devam etmiştir¹⁶.

Ariyailerin kültür ve medeniyetlerinin basit ve sade olması daha çabuk ve kolay yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Onlar aynı zamanda iyi bir savaşçı olarak değişik ve yeni savaş aletleri icat etmişler. Sosyal alanda aile yaşamı, evlenme ve Aristokrat çevreler geliştirmişlerdir. Yani onlar işçileri tarımlarda çalıştırarak kendi hayat ve yaşama biçimlerini ve imkânlarını geliştirmişler ve buradan da Aristokrasi doğmuştur. Aristokrasi çok kısa zaman önceye kadar Avrupa'da da devam etmiştir.

Ariyailer iyi güçlerin yanında bazı kötü ve şeytani güçlere de inanıyorlardı ama onların sayıları azdır. Onlar hiçbir zaman bu kötü güçlere kurbanlık kesmemiş, dualar etmemiş ve hediyeler adamamışlar. Tam tersine iyilik tanrıları için hepsini yapmışlar ve bu Ariyailerin en büyük özelliklerinden olmuştur yani onlar hiçbir zaman dualiteyi kabul etmemişler. Onların bu inançları Zerdüştizme de yansımış ve onlar hep kötülüklerle savaşmaya inanmışlar.

Bu adet temel ve layık bir alışkanlık olarak Ariyai mezhebinin ana eksen ve sonradan ortaya çıkan Mazdayizm mezhebinin altyapısını oluşturmuştur. Mazdayizm eski bir mezhebin İran formudur. Sözünü ettiğimiz bu eski mezhep uzun süre Hint-İran insanları arasında yayıldı. Rig-Veda ve Avesta 'da da bulunan birçok benzer inançlar yer almıştır. Tanrı isimleri bile tamamen birbirleriyle uyumludur. Buradan anlaşılıyor ki bu mezhep Hint-İran halkından bir miras olarak İranlılara kalmış ve onlar da bu mezhebin daha uygun hale gelmesi için zamanına ve yerine göre onda değişiklikler ve yeni formlar yapmışlardır¹⁷.

Mazdaizm'de ilk başta sadece bir tanrı, yani Mazdaya inanç vardı ve İran'da bulunan tüm imparatorluklar onun üstünlüğünü hep onaylamışlardır. Mazda bilge kral anlamına gelir. Mazda'nın anlamından da anlaşıldığı gibi hala doğa güçlerine inanan bir halk arasında ruhsal ve soyut kavramlar önemli bir yer taşıyordu. Onlara göre Mazda evrenin yaratıcısı ve göklerin tanrısı, dünyayı yaratmış ve yalnız başına onu yönetiyor.

¹⁶ Hashem Razi, "دین و فرهنگ ایرانی پیش از عصر زرتشت", [Zerdüşt Öncesi İran Dini ve Kültürü], Nashre Sokhan, Tahrân 2003, 109.

¹⁷ Homayun Sanatizadeh, "تاریخ کیش زرتشت", [Zerdüşt Ayinin Tarihi], Nashre Gostar, İsfahan 2001, 134.

Kendisi gök ışığına benziyor. O kendi akıl gücüyle dünyayı yaratmış ve herkes sadece ona ve onun yarattığı evrene ibadet ediyor. Onun etrafında birkaç küçük tanrı bulunuyor. Onları da tanrılar olarak adlandırmışlar. Bu tanrılar doğa güçlerinin simgesi yani ateş, su, güneş, ay, gök, yer ve rüzgâr her elemanın farklı anma marşları ve ibadet yöntemleri vardır. Onlara özel bazı törenler yapılıyor. Mesela Haoma içmek. Haoma güzel kokulu bir bitkinin özsuyudur ve hatta onlara göre bu içeceğin tanrı doğası vardır¹⁸.

Yapılan başka özel işler arasında at, inek, deve ve koyun gibi hayvanları kurban etmek ve bol bereket için özel törenler vardır. İlk tanrı Mitra, iyilik ve doğruluk tanrısıdır. Onun gözünden hiçbir şey kaçmaz o gündüzün gözde ve ölümsüz güneşi olarak biliniyor o her yerde hazırdır ve bin kulağı ve ön bin tane gözü vardır. Zatı kötü olanları affetmez ve ona tapanlara bolluk ve bereket sağlar. Yağan yağmur, hayvanlar ve bitkiler hepsi onun sayesinde. Ona bu işleri yapmasında Raşnu ve Sraaşa yardım ediyor¹⁹.

Diğer tanrılar: birinci Bahram savaş ve başarı tanrısıdır o en güçlü ve cesur hayvanların kılığına girer. İkinci Şan tanrısı o zenginlik, büyüklük ve aynı zamanda kralların şansı olarak biliniyor. Üçüncü tanrı ise Haum diye biliniyor o şarap tanrısıdır. Dördüncü tanrı Tişterya; o yağmur ve bolluk sembolüdür. Beşinci tanrı olarak Anahita biliniyor o Yunancada Anaitis diye adlandırılıyor. Onun adından saflık ve basitlik anlaşılıyor. O nehirlerin hükümrani, güçlü, akıllı ve güzel bir genç kızdır. O sonraları sevgi ve neslin tanrıçası olmuştur. Bunlara ek olarak bitki tanrısı, ay tanrısı ve rüzgâr tanrısı da vardı bunların yanında çok sayıda Farvahar vardı onlar ölümlerin ruhları gibi hem tehlikeli hem de yardımsever olabiliyorlardı²⁰.

Bu ışıltı ve bereket dolu dünyanın karşısında İranlılara özel olan düalist teorisine göre kötülüğün ve karanlığın dünyası vardır orayı şeytanlar yönetiyor, bu kötülük dünyasının kralı Ahriman olarak biliniyor.

Yeryüzündeki kötü periler ve cadılar ona günahlar ve kötü işlerde yardım ediyorlar. Buradan da anlaşıldığı gibi Mazdaizm pratik bir din olarak ortaya

¹⁸ Hasan Pirnia, "تاریخ ایران قبل از اسلام", [İslam Öncesi İran Tarihi], Entesharat Zarin, Tahran 2013, 71.

¹⁹ Razi, 110.

²⁰ Razi, 111.

çıkılmaktadır. Dini öğütler ahlak dersleri gibidir ve aynı zamanda mitler ve efsanelerle birleşmiştir. Tanrıların yaşam ve takdir için çizdikleri imaj bu dini bir sonsuz mücadele haline getirdi ve bu durum bir kabile hayatını yansıtmaktadır. Onlar hep mülkiyet ve arazilerini korumak zorunda kalmışlardır. Ama Mazdaizmin önemli bir özelliği de İran'ın bütün çağlarında mezhebi inançlarda varlığını sürdürmüş olmasıdır. Mesela evrenin derin gerçekleri, epik düşünce, görüşler ve hayalleri biçimlendirmek ve insanın kaderinin sadece maddi hayatın bitmesi ile sonuçlanmaması bunlardan birkaçıdır. Onlara göre bu dünyada mutlu olanlar diğer dünyada da mutlu olacaklar ve ölümlerin canlanmasına kıyamet gününde şahit olacaklar.

Mazdaizm İran'ın en önemli yerlerinde yavaş yavaş yayılmaya başlamış onun öğütleri de Avestada yer almıştır. Bu kitapta Mazdaizmin öğütleri ve Zerdüştizmin bu mezhepte yaptığı önemli değişiklikler de yer almıştır²¹.

1.1.1.2. Toplumsal Hayat

Ariyailer Asya'nın batı ve Avrupa'nın doğu kısmından dışarıya göçtükleri zaman iki ayrı yoldan geçimlerini sağlıyorlardı yani hem ziraat hem çobanlık yapıyorlardı. Ama sonradan ziraat işini kölelerine bırakmışlardır. Ariyayiler Samilerin tersine ticari işlerden nefret etmişler ve o işi hep hırsızlık olarak görmüşlerdir. Babilliler ve Yahudların tam tersine yüksek faizli borç vermeyi hep kınamışlar ve hırsızlıkla aynı kefeye koymuşlardır. Onlar hep savaşa ve ganimet toplamaya yönelmişler, ganimet olarak da hep at ve inekleri toplamışlardır. Onlar Tatarlar ve Türkler gibi taşınabilecek barınaklara sahip değilmişler ve ev yapma konusunda da başarılı olmamışlar. Kaldıkları yerlerde hep ağaçtan ev yapmışlar, sonra yaptıkları evleri bırakıp yollarına devam etmişlerdir²².

Hamasi konulardan ve şarkılardan yola çıkarak Ariyailerin üç sınıftan oluştuğu anlaşıyor: Birinci sınıf soylular ve krallar. İkinci sınıf normal insanlar ve üçüncü sınıf ise köleler ve savaş esirleri.

²¹ Razi, 112.

²² Reza Shabani, "مبانی تاریخ اجتماعی ایران", [Toplumsal İran Hayatına Giriş], Entesharat Ghos, Tahrân 1990, 98.

Ariyayiler arasında hiçbir zaman köle alışverişi hoş görülmemiştir. Soylular ve diğer insanların arasında çok büyük bir fark yokmuş ve çoğu zaman çok yakın ilişkiler ve aile bağları bile olmuştur. Köleler soyluların köpek ve atlarına göre daha alçak bir konumda yer almışlar böyle bir bakış açısı köleleri küçümsemek açısından değil belki atların ve köpeklerin çok değerli olduğunu anlatmaktadır.

1.1.1.3. Aile Hayatı

Her ne kadar Ariyai toplumunda baba krallığından söz edilse de bu konu hiç kimsenin özgürlüğünü kısıtlamıyordu. Soy sadece babadan alınmıyormuş erkek çocuğu büyüdüğünde ve ergenlik dönemine geldiğinde nasıl bir hayat yaşayacağını seçme konusunda özgürdü. Onlar aynı zamanda çok misafirperver olarak biliniyorlar. Hep neşeli ve savaşçı bir ruha sahip olmuşlar.

1.1.1.3.1. Evlenme

Ariyayilerin evlenme konusunda çok katı kuralları yoktur. Onlar bakire olmaya çok önem vermiyorlardı. Diğer taraftan cinsel özgürlükler ve romantik ilişkiler onlar içinde tipik değilmiş. Düğün zamanında iki aile birbirlerine hediyeler veriyormuş ama bu hediyeler hiçbir zaman çeyiz ve başlık gibi önemli değilmiş bu yüzden yapılan evlilikler kolayca çatırdayıp ve çoğu zaman boşanmalara neden oluyormuş. Burada bunu hatırlatmamız gerekiyor ki kadın sonsuza kadar eşine bağlı değil belki hep baba evine ve ailesine bağlı kalmak zorunda olmuştur ve iki aile arasında sorun çıktığı zaman kendi ailesinin yanında olması gerekiyordu.

Evlenmenin temeli, erkekler için tek eşli olmaları zorunlu olduğu halde bu kural soylular için geçerli değildi ve onlar birkaç eş alma ve hatta cariye alma hakkına da sahipti. Kadınlar statülerini ailelerinden miras alıyorlardı ve bu yüzden bazen kadının statüsü eşinden büyük olabiliyordu. Böyle durumlarda kadın aile reisi olarak tüm gücüyle erkeklerin işlerini ve vazifelerini üstleniyordu. Her ne kadar çok eşlilik Ariyayi kadınlar arasında yaygın olmasa da aynı erkekler gibi soylu kadınlar da çok eşlilik hakkına sahipti ve bu durum onlar için hiçbir zaman bir saygısızlık ve küçümseme olarak algılanmamıştır. Bu adet dört ile beş asır Avrupa'da da sürmüştür.

1.1.1.4. Giysi

Ariyailerin giysileri hep kesimi olmayan yün kumaştan örülen ve bedenlerini saran bezden ibaretmiş. Ama sonradan Avrupa'ya gelen Ariyailer dikişi öğrenip pantolonlar dikmeye başlamışlar. Zengin erkek ve kadınlar altından yapılan süsler kullanıyorlardı. Soylular arasında hediye vermek için en iyi yöntem hiç nedeni olmadan kendi üzerlerinde bulunan süsler ve ziynetleri alıp ötekine vermektir²³.

1.1.2. Mad Dönemi

1.1.2.1. Kültür

Bu döneminin kültürüyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

1.1.2.2. Toplumsal Hayat

Mad döneminde İran milleti hala birlik olamamıştı onlar sadece tehlike ve tehdit zamanı birliktelik elde etmişler. Onlar tarihleri boyunca hep birlik ve berberlik arzu etmişler ve hatta bu yüzden kendilerine seçtikleri başkentin ismini Hegmetane (toplanma yeri) koymuşlardır²⁴.

1.1.2.3. Giysi

Mad erkekleri bantla süslü olan kısa saçlara sahiplerdi. Uzun ve gür saçları vardı. Gömleklerinin üzerine hayvan kürkleri alıyorlardı. Bu adet İran'ın soğuk bölgelerinde halen devam etmektedir. Uzun ve aynı zamanda sivri uçlu ayakkabılar kullanıyorlardı. Madlar İran tarzı elbiseleriyle tanınıyorlardı. Giysi, keçe şapkalar, dar ve deriden olan giysiler uzun ve deriden olan pantolonlar, uzun ve sivri uçlu ayakkabılardan ve keçe şapkalardan ibaretti. Aynı zamanda sivri uçlu ve kıvrık sakallar ve saçlara sahiplerdi. Süs olarak küpeler ve kolyeler kullanıyorlardı²⁵.

²³ Mohamad Mohamadi, "فرهنگ و تمدن پیش از اسلام و آثار آن در تمدن اسلامی", [İslam Öncesi Medeniyet ve Kültür ve İslami Kültür Üzerinde Yansımaları], Daneshgahe, Tahran 1974, 19

²⁴ Aliakbar Mazaheri, "خانواده ایرانی در روزگار پیش از اسلام", [İslam Öncesinde İran Ailesi], Nashre Ghatre, Tahran 1995, 114.

²⁵ Mazaheri, 136.

1.1.2.4. Kadının Yeri

Mad döneminde de kadının yüce ve saygı duyulacak bir yeri vardır. Bu dönemde anne büyük bir kadın olarak evde hizmet ederdi ve her evde ocak bulunduğundan dolayı bu ocağın hep yanık olması gerekiyordu. Bu görev de kadının üzerindeydi. Ateşin kadının tarafında hep yanık tutulması kadını önemli kılan şeydir. Mad döneminde yaş çok önemli olduğundan dolayı hep büyüklerin özellikle yaşlı kadınların sözü geçiyordu. Şahnamede 32 yaşında Çehrazad adında olan bir kraliçeden söz edilmiştir. O adalet konusunda büyük bir insan ve bilge bir kraliçedir. O köylülerin vergilerini onlara geri ödemiş ve onların kalbinde babasından fazla yer açmıştır²⁶.

1.1.2.5. Dini İnanç

Madların dini inançları ile ilgili kesin bir bilgi yoktur ama bulunan bazı kaynaklardan onların şirk koşup ve putlara tapındıkları ortaya çıkıyor. Onlar Babilin büyük tanrısı olan Marduk'a inanıyorlardı.

1.1.2.6. Aile Hayatı

Evin erkeği veya aile büyüğü evin reisi olarak kabul ediliyordu Aile reisi tüm dini adetler ve kurban etme gibi işlerden sorumluydu²⁷.

1.1.2.7. Yemek Kültürü

İran milleti büyük bir medeniyete sahip olarak yemek konusunda da çok eski bir kültüre sahiptir. Yemek kültürlerinin birçoğu şimdiki zamana da intikal etmiştir. Geçmişe baktığımızda İranlıların hem et yemekleri hem de sebze yemeklerine düşkün oldukları ortaya çıkmaktadır. Geçmiş asırların en ünlü yemeklerinin çoğunda et vardır. Ama pilav sonraki asırlarda İran yemekleri arasına dahil olmuştur. İranlıların eski bir millet olarak aynı zamanda diğer milletlere de örnek olma açısından birçok adetleri vardır. Mesela yemekten önce aile fertlerinin her biri ayrı ayrı kaplarda ellerine yıkamaklardı. İranlıların yüzlerce sene önce temizliğe bu kadar önem vermeleri çok

²⁶ Mazaheri, 141.

²⁷ Razi, 114.

ilginç bir şeydir. Elleri yıkamadan sonra birinci iş şükür etme duası olmuştur 'Tanrıya nimetlerinden dolayı teşekkür etmek'.

Diğer bir hususta herkesin kendine özel tabakaları, bardakları ve kaşıklarının olmasıdır. Ama çok daha geçmişte birçok millet gibi İranlılar da elleri ile yemek yiyorlardı. Kaşık, çatal, vb. sonraki asırlarda yaygınlaşmıştır. Eskiden beri İran ailesinde sofraya oturduktan sonra konuşmak kötü bir şey olarak görülmüştür. Birisi bir şeye ihtiyaç duyduğu zaman onu sessizce işaret yoluyla istemesi gerekiyordu. Bunun nedeni ise diğerlerinin yemeğinin mikrop kapmamasıdır. Eski İranlılar günde iki öğün yemek yiyorlardı. Yemeği soğutmak için üfleme kötü bir şey olarak biliniyordu. Onlar, inek, koyun, deve, at ve diğer avlanabilen hayvanların etlerini kullanırlardı. Etobur olan hayvanları tüketmezlerdi. İçecek olarak en çok su içilirdi. İran'ın yemek kültüründe eskiden beri hep soğan ve sebzeleri pişmeden yemeklerin yanında yeme adeti vardır. Salata sonradan bu sofralara dahil olmuştur. Diğer bir adet ise yemeklerin içinde hep ekşi kullanılmıştır ve ekşi olarak sadece limon suyu ve sirke değil belki birçok ekşi meyvelere ve sumağa yer verilmiştir.

1.2. ZERDÜŞT SONRASI

1.2.1. Zerdüşün Genel Tarihçesi

Zerdüştlükten önce İran'ın dini durumunun ne olduğunu tam olarak ortaya koymak kolay değildir sadece İran ve Hindistan'ın ortak bir inanca sahip oldukları bilinmektedir. İran'da bilinen en eski dinlerden biri Zerdüştlüktür²⁸.

Zerdüş'tün nereli olduğu ve hangi tarih de yaşadığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta bazen onun efsane olduğu bile öne sürülmüştür²⁹.

Bazı kaynaklara göre Zerdüş M.Ö. VII-IV yıllar arasında İran'ın kuzey batısında doğmuştur. Zerdüş'tün dini monoteist bir dindir. Yani Zerdüş'tizmde tek Tanrı inancı vardır ve ona göre dünyayı ve tüm varlıkları bir tanrı yaratmış ve yönetiyor bu Tanrı'nın ismi Ahura Mazda'dır. Zerdüş kendisini bir peygamber olarak tanıtmıştır ona ve dinine

²⁸ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2010, 91.

²⁹ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, Vakıf Yayınları, İstanbul 2013, 124-125.

karşı gelenlerle mücadele etmiştir. Zerdüşte ilk inananlar onun yakınları ve fakirler olduğu bilinmektedir³⁰.

Zerdüş'tün reformuyla Doğu İran'da doğan, gelişen ve Tek tanrılı dinler arasında yer alan Zerdüştlük 3000 yıllık aşkın geçmişiyle İran, Ortadoğu ve Orta Asya'nın dini, kültürel ve sosyal yapısında etkili olan bir dindir. M.Ö.500-M.S.700'lü yıllar arasında İran'da baskın ve evrensel bir din haline gelen Zerdüştlük Sasanilerin resmi dini haline gelip İran siyasal anlayışını etkiledi. İnanç, ibadet, ahlak konularında ilahi kökenli dinlere benzeyen Zerdüştlük uzun tarihi süreçte çeşitli biçimlere dönüşerek, monoteist yapısı, düalist anlayışı ve muhafazakâr geleneğiyle varlığını günümüze kadar sürdürdü. Zerdüştlük eski Aryailer döneminden kalma çiftçilik, tarım ve göçebelik dönemi geleneklerini taşımakta, kendine özgü, teoloji, felsefi ve ahlak anlayışıyla dikkat çekmektedir. Sasanilerin İslam orduları tarafından yıkılmasından sonra İran'ın İslamlaşması hızlandı. Gerileme sürecine giren Zerdüştlük milli bir dine dönüşerek varlığını İran ve Hindistan'da devam ettirdi. Günümüz İran'ında Zerdüştlük Müslüman-Şiiiler tarafından Ehli Kitap statüsünde kabul edilmekte, resmi dinler arasında yer almaktadır. İran Zerdüştileri İran'ın kadim unsuru ve İranlı kimliğiyle modern yaşam ve reformist din anlayışıyla toplumsal hayatta yerini almaktadırlar.

1.2.1.1. Zerdüş'tün Felsefesi

Zerdüştlük, Budizm gibi felsefi yönü de ön plana çıkan inançlar arasında yer alır. Zerdüştlüğün temelinde iyilik ve kötülüğün savaşı yatar. Zerdüş, yeryüzündeki kavganın tanrının ruhu Spenta Mainyu ile şeytanın ruhu arasında olduğuna inanırdı ve her inananın iyilik için savaşması gerekirdi. Zerdüştlükteki şeytan inancı ile batı dinlerindeki melek anlayışı arasında benzerlikler vardır. Zerdüştlük inancında Tanrı kabul edilen Ahura Mazda “Aklın Efendisi” ile sembolize edilir, Ehriman ise kötülüğün güçlerini temsil eder ve iyilik-kötülük mücadelesi bu noktada başlar.

Geleneksel olarak Zerdüştiler yeryüzünün insan kalıntılarıyla bozulmaması gerektiğine inanırlar. Bu yüzden ölümlerin cesetlerini defnetmek yerine üstü açık

³⁰ Mohammad Moeini, "ایران از آغاز تا اسلام", [İran Başlangıçtan İslama Kadar], Entesharate Negah, Tahran 2009, 78.

kulelerin çatılarında akbabalara ve doğal etkenlere karşı korumasız bir şekilde bırakırlar.

Doğal elementleri kutsal sayarlar ve bu elementler (su, toprak, hava, ateş) kirletilmekten korunur. Bununla ilişkili olarak ateşe, aydınlığa veya Güneş'e bakılarak ibadet edilir. Bu inanç Zerdüşt Espenteman tarafından getirilmiştir³¹.

Şekil 1.1. Raffaello Santi'nin 1509 tarihli meşhur resmi The School of Athens'de Zerdüşt görülüyor. (Solda elinde yıldızlarla donatılmış bir küreyle)

Zerdüştlüğü M.Ö. 6. yüzyılda formunu tamamlamış en eski tek tanrılı din olduğu sanılır. Zerdüşt Gatalar 'da insanı gerçek (asha) ile yalan (druj) arasında ruhsal mücadele veren bir varlık olarak görür. Asha'nın ana konsepti Zerdüştlük 'ün temelini oluşturur.

Buna göre insanlığın diğer bütün yaratılanlar gibi tek amacı doğruluğu muhafaza edip ayakta tutmaktır. Bu amaca hayatın içinde aktif bir rol alarak ve yapıcı düşünce ve fikirlerle ulaşılabilir. Zerdüştlük bilge dini olarak adlandırılır. Klasik Yunan filozoflarından Heraklitos'un Zerdüşt'ün fikirlerinden etkilendiğine inanılır³².

1.2.1.2. Zerdüşt'ün İnançları

Zerdüştlük, Dünya'nın eski tek tanrılı dinlerinden biridir. Bazı batılı bilim insanları Zerdüştlüğü düalist bir din olarak tanımlarlar. Bu dine inananlar beden

³¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zerd>, Erişim Tarihi: 15.08.2015.

³² Esmaeel Dolatshahi, "تاریخ عمومی", [Genel Tarih], Gognus, Tahran 1955, 64.

öldükten sonra dirilip Ahura Mazda'nın huzuruna çıkacağına ve orada sorgulanacaklarına inanırlar.

Zerdüştilikte, Dünya'nın "dört evre"den oluştuğuna inanılır. Birinci dönemde iyilik ve kötülük ortaya çıkar. İkinci evrede Dünya karanlığa, felakete ve kötülüklere gömülür. Üçüncü evrede iyilik ve kötülük mücadelesinde iyilik kazanır, Zerdüş halklara doğruyu, adaleti göstererek karanlığı ve aydınlığı birbirinden ayırıştırır. Dördüncü evrede ise her tür kötülük ve karanlık kaybolacak, Dünya'ya barış ve kardeşlik hâkim olacaktır. Zerdüş burada Dünya'yı aşamalara ayırırken, ilk dönem insanın yaradılış dönemini konu alır. İkinci dönemde, tufanla insanoğlunun uğradığı felaket vurgulanır. Üçüncü dönemde, Zerdüşlük ve sonrasında gelişen uygarlığa vurgu yapılır. Dördüncü aşamada ise insanoğlunun geleceğe dair taşıdığı umuda, özgürlük düşlerine çağrışım yaparak, geleceği tasavvur eder.

Zerdüşlük felsefesinde su, toprak, ateş kutsal sayılır ve ateşe, aydınlığa veya Güneş'e bakılarak ibadet edilir. Işığın ve aydınlıkların, Tanrı Ahura Mazda'nın fiziksel temsili olduğuna inanılır. Bununla ilişkili olarak ateş, iyi ve kötüyü birbirinden ayıran Tanrısal bir güce sahiptir. Bu inanca göre, ateş bütün varlıklarda bulunur ve canlı ve cansızlarda farklı biçimlerde var olur. İnsanda, hayvanda, bitkilerde, gökte ve yerde bu ateşi değişik zaman ve durumlarda görmek mümkündür. En kutsal olan ateş ise, Tanrı Ahura Mazda ile insan arasındaki ateştir.

Zerdüş inançlarına göre, ölümsüzlüğün ve sonsuz mutluluğun geçerli olduğu hak ve doğruluk ülkesinin mutlak hakimi olan Bilge Tanrı Ahura Mazda'nın karşısında, kötülüğü simgeleyen Ehrimen yer alır. Bu inanış Zerdüşçülük'ün ikici (düalist) yönünü oluşturur. Ehrimen'in peşinden gidenler, özgür iradeleriyle onu seçtikleri için kötü olurlar. Bu ahlaki ikicilik Zerdüş'ün kozmoloji anlayışından kaynaklanır. Bu anlayışa göre başlangıçta "hayat ile hayat olmayan" arasında seçim yapma özgürlüğü bulunan iki ruh karşı karşıya gelmiştir. Bu ilk seçim, iyilik ve kötülük ilkelerinin kaynağıdır. "Adalet ve Hakikatin Egemenliği" iyilik ilkesiyle, "Yalanın (Drug) Egemenliği" ise kötülük ilkesiyle bağlantılıdır. Yalanın ülkesi Daeva denilen kötü cinlerle doludur. Kendi iradeleri ve kararlarıyla iki karşıt ilkeye dönüşen iki ruhu da Ahura Mazda'nın

yaratmış olması, kozmogonik ve ahlaki ikiciliğine karşın Zerdüşť dininin tek tanrıci niteliğini korumasını sağlamıştır.

Bilge Tanrı, kutsal ölümsüzlerin de yardımıyla sonunda kötülüğün simgesi Ehrimen'i yok edecektir. Bu inanç, kozmik ve ahlaki düzlemlerde ikiciliğin ortadan kalkacağı anlamına gelir. Ama bu ikici anlayış Zerdüşť'ten sonraki dönemlerde yeniden önem kazanmış, artık Hürmüz (Yaratıcı) ya da Ormazd olarak anılan Ahura Mazda'nın Ehrimen'le eşit konumda görölmesine neden olmuştur. Buna göre zamanın başlangıcında dünya, biri iyinin, diğeri kötünün egemenliğı altında bulunan iki alana bölünmüştür. Her insan bunlar arasında seçim yapmak zorundadır; kendi iradesi doğrultusunda ya Bilge Tanrı'yı ve onun egemenliğini ya da Yalan ülkesinde hüküm süren Ehrimen'i seçecektir. İnsanın karar verme özgürlüğü, kendi kaderini belirlemesi ve ondan sorumlu olması sonucunu doğurmuştur. Doğru insanın ödölü, sonsuz dürüstlük ve ölümsüzlüktür. Yalanın yanında yer alanlarsa, yalnız Bilge Tanrı tarafından yargılanıp cezalandırılmakla kalmayacak, kendi vicdanlarınca da mahkum edilecektir. Bu insanların ölümden sonra sürdüreceğı hayat, İslam'daki Cehennem hayatına benzer, insan bir kere seçimini yaptıktan sonra geri dönüş yoktur. Bu nedenle dünya, birbiriyle savaş durumundaki iki topluluğun oluşturduğu iki zıt kutup, olarak algılanır.

Zerdüşť'ün kurduğu inanç sistemi, onun ölümünden sonra bugün Afganistan'ı oluşturan topraklara doğru güneye ve batıda Madlerle Persler arasında yayıldı. Bu arada eski dinlere özgü öğeler de canlandı, eski tanrılarla tanrıçalara yeniden tapınılmaya başlandı. Bu dönemde Zerdüşť rahipler dinî temizlik idealini ateşle simgelediler. Bu rahipler "ateş yakıcılar" olarak anılmaya başladılar. Müslümanların İranlıları "ateşe tapıcılar" olarak nitelendirmelerine neden olan ateş kültü, İran dinî yapısının en göze çarpan niteliğı halini aldı. Ateş tapınakları, güneş ışığının bile sızmasına izin vermeyecek şekilde yapılıyor, buradaki kutsal ateşe insan eli değdirilmiyor, nefesle kirletilmiyordu. Ateşi maşa ve kürekle besleyen rahipler ellerine eldiven giyiyor, ağızlarını örtüyorlardı. Ayinle temizlenmiş odunlarla beslenen ateşten evlere götürölmesi durumunda kesinlikle söndürölümüyordu.

Zerdüşť, daha sonraları Ormazd şekline dönüşmüş ve İslam kaynaklarında da "Hürmüz" olarak yer almış Ahura Mazdah (Hakim Rab anlamında), Daryus (tahminen

M.Ö. 500 'ler) ve takipçileri tarafından Batı Asya 'ya getirilen ve birkaç yüzyıl içinde Turfan ' dan Habeşistan 'a, İndus nehrinden Ege Denizine kadar yayılan bir yüce Tanrı idi. O alemin tanrısı idi. Alemin gayesi; yalanın, kötülüğün hakikat tarafından yenilmesidir. Alemdeki maddi ve manevi nizamı yaratan, tabiat kanunlarını koyan, Ahura Mazdah 'dır. Kötülüklerin kaynağı, Ehrimen 'dir³³.

1.2.1.2.1. Dini İnançlar

Zedüştizm 'de oruç tutmak ve yemek yememek ve su içmemek tembelliğe ve gevşekliğe yol açması nedeniyle iyi bir şey olarak görünmemiştir. Ama et yemede ifrat etmemek için her ayın ikisi, on ikisi, on dördü ve yirmi biri et yemek ve kurban etmek yasaklanmıştır. Doktor Khorşidiana göre Avestada orucun anlamı manevi oruçtur. Ona göre Zerdüştiler üç manevi alanda hep oruç tutmalılar; duymak, düşünce ve hisler. Avestada yer alan diğer büyük oruç ise bedende olan yedi organla ilgilidir. Yani eller, gözler, bacaklar ve dili hep kötülüklerden korumak lazım.

Kurban etmeği üç farklı zamanda anlatmak daha iyi olacak.

1. Zerdüşten önce: bu dönemde Mitraparasti (Mitraizm) yaygındır ve tarihe göre bu dönemde de kurban yapılırdı. Onlar ilkbaharda tapınaklarda inek kurban ederdi.
2. Zerdüş döneminde: Gatalardan anlaşılacak üzere her türlü kurban etmek Zerdüştizmde günah ve yasaktır.
3. Zerdüşten sonra: sonraki dönemlerde yeniden kurban etmek adeti başlamış ve onlar hep Mehrgan töreninde kurban etmişler ve ediyorlar.

Zerdüş'ten sonraki herkes ve her nedenle kurban etmek hakkına sahiptir, tanrıya şükür etme, pişmanlık duyduğunda, günahlardan tövbe etmesi için veya adak adaması için Zerdüş'tün tapınaklarında bir ruhaninin eşliğinde yapabilir. Büyük ihtimalle bu durum Zerdüş'ten önce de geçerlidir ve şimdi Müslümanlıkta da geçerlidir.

Zerdüştiler ateşe tapmazlar, ancak ateşi yüceltirler onu kible kabul ederek ateş önünde dua ederler. Ancak Zerdüştlükte asıl kible Güneş'tir. Zerdüştiler Dünya'da

³³ Sanatizadeh, 100.

bulunan elementlerin saf olduğuna ve ateşin tanrının ışığı veya irfanı olduğuna inanırlar. Ateş Ateşgede denilen tapınaklarda yakılır ve ateşe üflemek öldürülmeyi gerektirecek kadar büyük bir günahdır. Dini törenlere ya da ayinlere çok fazla önem vermeden, "iyi sözler, iyi düşünceler ve iyi hareketler" ilkelerine odaklanırlar. Zerdüştler günde birkaç sefer dua ederler. Zerdüştler'in dini törenlerinde ateşin önünde ayinler yapmalarının sebebi, ateşin karanlığı önlemesidir, zira Zerdüşt inancına göre, kötülük karanlıkla özdeşleşmiştir. Zerdüştlük inançlarına göre Cehennem üzerinde kurulu olan Sinvat (Çinvat) köprüsünden geçilerek Cennet'e ulaşılır. Ancak Cehennem'de üç gün kalınarak günahlardan temizlenilmesi gerekecektir. İbrahim'i dinlerdeki "6 günde" yaratılış ve mehdi-Mesih inançlarının ilk izlerine Zerdüştlükte rastlanabilir³⁴.

1.2.1.2.2. Zerdüşt Dini İnancında Kutsal Ateş

Ateş Zerdüşt dini inancı tarafından kutsal olarak kabul edilmektedir. Ateş Zerdüştizm 'de çok önemli bir yere sahiptir. Avesta 'ya göre ateş tanrı Ahura Mazda 'nın ruhu ve oğludur.

Esas olarak ateşe üç anlam veriliyordu veya bu anlamlarda ateş kutsanıyordu. Ateşin başlangıcı olarak ev ateşi yani ocak ateşi kabul ediliyordu. İkincisi kurbat ateşi olup, bu ateş devamlı yanan ve kötülükleri uzaklaştırandır. Üçüncüsü ise halk topluluklarınca meydanlarda yakılan ve etrafında eğlenilen, aynı zamanda ateşle temasa gelerek veya bu ateşin içinden geçerek suç ve günah işlemiş olanlar, kime karşı suç veya günah işlemişse onun yakacağı ateşin içinden yürüyerek kendini temize çıkarması günahını veya suçunu affettirmesi, yani kendisinin suçsuz ve günahsız olduğunu ispatlaması geleneği bakımından önemliydi.

Bir Part destanında, Kral Muhabad 'ın oğlu Prens Wise, suçsuzluğunu ispat edebilmesi için büyük bir ateş yaktırdığını anlatırken ilgili şiirde, Şimdi hak ve askerler Benden suçsuzluğumu ispat etmemi isterler Bana deki 'ateşin içinden geç' Halka ve dünyaya temiz Suçsuz olduğunu ispat et' diye belirlemesinde de ateşin bu gücüne inanıldığını açık ortaya koymaktadır.

³⁴ Sanatizadeh, 23.

Bu inanca göre ateş, sadece günah ve suçlardan arındırıp temizleyen yetkisinin dışında aynı zamanda ilahi güç, kuvvet ve kudret veren bir kaynak olarak da görülür. Çünkü ateşin tanrı Ahura Mazda 'nın oğlu olduğuna inanılmasının yanında, insanların ruhlarının da ateşten geldiği ve ölümden sonrada ruhun yapılmış olduğu gökteki ateşe çekileceği ve onunla birleşeceğine inanılmaktadır³⁵.

Geçmişte ateşin kutsanması konusunda anlatılanların dışında tapınaklarda devamlı yanmakta olan ateşler: Bölge halkının inançları için yaptıkları tapınakların çok basit yapılar olmalarına rağmen, tüm tapınaklarında devamlı ateşlerin yanması için ateşgahları vardır. Bu ateşlerin devamlı yakılması ve kutsanması ile dini ibadetlerin yapılması için tapınaklarda din adamları sürekli bulunurlar.

Zerdüştlüğün ilk döneminde Tapınaklarda ki kutsal ateşlerin rahatsız olmamaları için yaklaşan her kim olursa olsun nefesinin kutsal ateşi rahatsız etmemesi için yüzünü örtmek zorunluluğu vardı. Dini törenler açık alanlarda ve ortasında büyük ateşlerin yakılması ile yapılırdı. Zerdüş 'ün kanlı kurbanları yasaklaması sonrasında kutsal ateşe ekmek ve süt kurban olarak sunulmakta idi.

Kutsal ateş bazı kaynaklara göre ise üçe ayrılmaktadır. Bunlar;

- Farhang Ateşi; Din adamlarının ateşi
- Guşnah Ateşi; Savaşçıların ateşi
- Burzin Mihr Ateşi; Köylü ve çiftçilerin, halkın ateşi olarak bir ayrıma tabi tutulur.

Bu ateşin konumu toplumun sosyal yaşantısının açık bir yansımasıdır. Zerdüştlüğe göre esasta yeryüzündeki her türlü canlı ve cansızda ateş vardır. İnsanda, hayvanda, bitkilerde gökte ve yerde bu ateşi değişik zaman ve durumlarda açık görmek mümkündür. Bunlarda insanda bulunan ve insanların ilişkilerini sağlayan ve aynı zamanda Tanrı ile ilişkide olan ateşin en kutsal ateş olduğu belirlenir. Bu ateşin 215-216 değişik ateşten meydana geldiği ve her bir ateşin ise çalışan bir meslek grubuna ait olduğu belirtilir. Aynı zamanda insanların değişik şeylerden yaktığı ateşin, insanları kötülükten ve günahlardan arındırdığına inanılır. Ateşin, dünyanın yaratılışında altı unsurda karışık varlığı ile ateşten yaratıldıkları belirtilir. Bu unsurlar gökyüzü, yeryüzü

³⁵ Katayun Mazdapur, " زرتشتیان ", [Zerdüştlük], Kavus, Tahran, 1382, 45.

veya toprak, su, bitkiler, hayvanlar ve insanlardır. Bunların bünyesindeki ateşi değişik şekillerde ve olaylarda gözle dahi görmek mümkündür diye belirlenir. Zerdüştlükte sabah güneşinin öğleye kadar geçen zamanda bereket getirdiğine inanılırdı.

1.2.1.3. Zerdüşün Kutsal Kitabı

Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'dır. Avesta doktrin ve gelenek anlamına gelmektedir. Avesta, birçok bölümden oluşmaktadır. Bu kitap, milattan sonra üçüncü asırda toplanmış ve ikinci asırda zerdüştlüğün dini kitabı olarak kabul edilmiştir.(125 :2) Bu kutsal kitap eski Farsça'da "Upastaraka", orta Farsça 'da "Abestag" ve modern Farsça 'da "Avesta" şeklini almıştır. Zerdüştlük inançlarına göre Avesta melek Behmen tarafından Zerdüşte getirilen ilahi emirlerden oluşmuştur. İlk başlarda Avesta'nın sözlü bir şekilde sonralar ise yazılı olarak nakledildiği bilinmektedir. Avesta beş ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümünün ismi Yesna'dır. Tapınmak ve ibadet anlamına gelen Yesna 72 bölümden oluşmuştur. İlk en önemli özelliği Zerdüş'te atfedilen Gata'nın onda yer almasıdır. "Gata Zerdüş'tün öz ilahileri olarak kabul edilmektedir". Bu metinlerde Zerdüş'tün tanrı Ahura Mazda ile soru-cevap şeklindeki diyalog tarzı Hint-İran şiir geleneğini ortaya koymaktadır. Avesta'nın ikinci bölümü Yeşt olarak biliniyor. Bu bölümde Zerdüş dininin çerçevesinde, Zerdüş'ten sonra değişen ve dönüşen tanrı düşüncesinin açığa çıkmasında bilgi verilmektedir ve 21 kısımdan oluşmaktadır. Avesta'nın üçüncü bölümü Vendidad olarak bilinmektedir. Vendidad Avesta'nın yasa kitabı olarak biliniyor. Horde Avesta ya da küçük Avesta dördüncü bölüm olarak gündelik hayatta ihtiyaç duyulan dua ve ibadet metinlerinden oluşmaktadır. Beşinci veson bölüm olarak Visperad dini günlerde ve bayramlarda yapılan duaları içermektedir³⁶.

Mecusi Teolojisi: "Zerdüş'ten günümüze tekdüze bir Mecusi teolojisinden bahs etmek oldukça zordur. Zira Zerdüş'tün Gata metinleri bağlamında ortaya koyduğu tanrı düşüncesinin Avesta külliyatında ve Sasani dini edebiyatında değişime ve dönüşüme uğradığı anlaşılmaktadır"³⁷.

³⁶ Baki Adam, vd., *Dinler Tarihi*, Grafikler Yayınları, Ankara 2015, 248-250.

³⁷ Baki Adam, vd., 252.

Zerdüştlük İslam öncesi dönemde Anadolu'dan Afganistan'a, Azerbaycan'dan Mısır'a ve Arabistan yarımadasına geniş bir coğrafyaya yayılmasından söz edebiliriz. Çünkü Zerdüştlük Pers imparatorluğundan (M.Ö.559-330) itibaren devletin resmi dini olmuştur. Perslerden ve Sasaniler de Zerdüştizmi resmi din olarak ilan etmişlerdir. Zerdüştlüğü Sasaniler döneminde kurumsallaştırmışlar ve bu yüzden Zerdüştlük farklı teolojik süreçler yaşamasına rağmen varlığının devam etmesini sağlamışlar³⁸.

1.2.1.4. Zerdüştizmin Sembolü

Zerdüş'tün sembolü 'Farvahar' adı ile tanınmıştır. Bu sembol aşağıdaki şekil gibi görünmektedir. Genel olarak bu sembol dört değerli mücevherden oluşur;

1. İyi düşünmek
2. İyi konuşmak
3. İyi hareket etmek
4. Bu dünyada tek bir yol var; oda dürüstlük

Şekil 1.2. Zerdüş'tün Sembolü ve Verilen Mesajlar

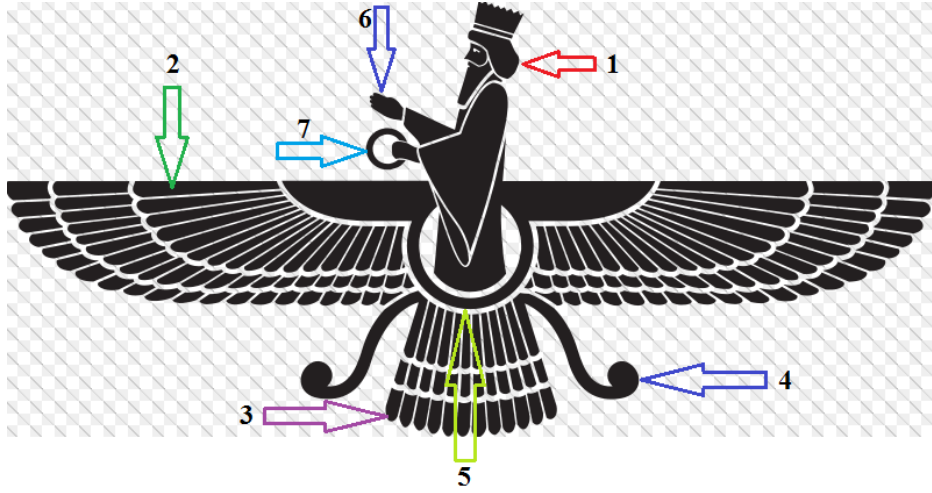
³⁸ Baki Adam, vd., 244.

1.2.1.4.1. Zerdüşt Sembolünün Anlamı

Zerdüşt'ün sembolü aşağıdaki şekil gibi yedi farklı kısımdan oluşmuştur. Bu kısımların anlamı belirlenmiş numaraları ile ifade edilmektedir:

1. Yaşlı ve ılık saçan bir yüz: yaşlıların tecrübeli olmaları ve onlardan hep yardım almak gereğini gösterir.
2. Farvaharın kanatları: bu kanatların üç katlı olması bize iyi düşünmek(humet), iyi konuşmak(hukht), iyi hareket etmek(hursht) hatırlatmaktadır.
3. Farvaharın üç katlı eteği: kötü düşünceler, kötü sözler ve kötü hareketleri hatırlatmaktadır. Herkesin bu üçlünden uzak durması gerekiyor.
4. Sağdaki sepante minu' un göstermektedir iyi huy ve iyi düşünce anlamına gelir, soldaki ise Angere minu ve kötü düşünce ve kötü huy anlamına gelir. Burada iki kötü ve iyi gücün bulunduğu ve küçük bir kaymayla Ahrimene yaklaşmak anlatılmaktadır.
5. Bu çember zamanın sonsuzluğu ve sürekli dönmesini ve insanın yaptıkları iyi ve kötü tüm işlerinin kendine dönmesini ima ediyor.
6. Farvaharın sağ elinin hem öne ve doğru olması insanın hedefinin hep ilerlemek ve gelişmek olmasını hatırlatmaktadır ve sağ el olması doğruluk ve barışçılık alametidir. Yukarıya doğru olması ise gelişmekle birlikte AhuraMadaya şükür etmek anlamına gelir.
7. Farvaharın sol elindeki çember ise kutsal sepand'ın(insanın) Ahuramazda ile birleşmesinin göstergesidir. Çemberin sol elde olması Ahuramazda'ya sevgi alametidir. Bunun nedeni ise sol elin kalbe yakın olmasıdır. Bu sembol şuan evlilik yüzüğü olarak tüm dünya 'ya yayılmıştır. Yani eşler bu yüzden bir ömür birbirine karşı vefalı olmaya söz veriyorlar³⁹.

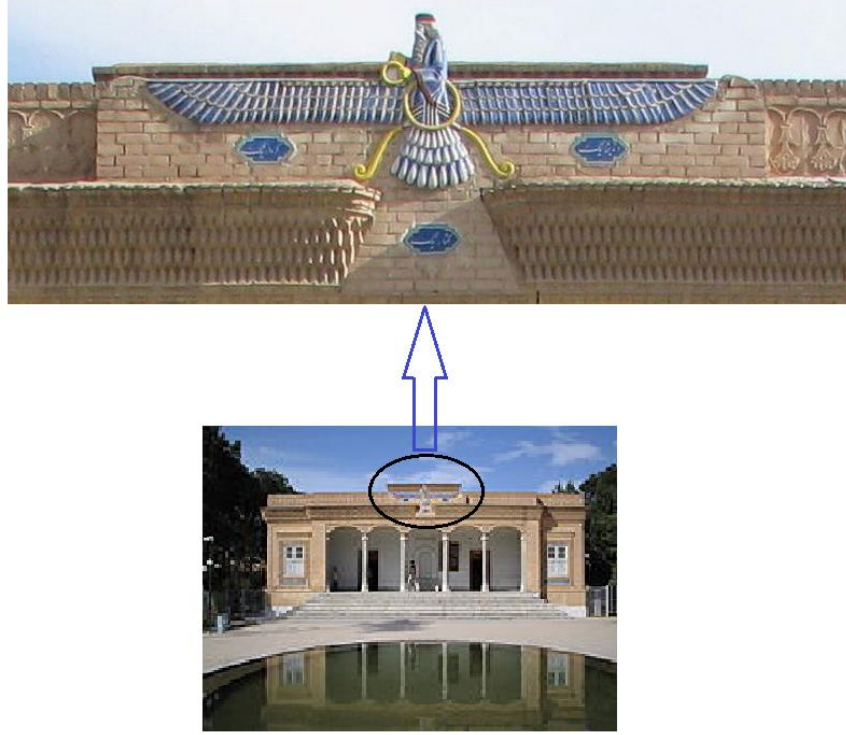
³⁹ Nahid Froghan, "امپراتور هخامنشی", [Ahamenesi İmparatorluğu], Nashre Ghatre, Tahran 2001, 271

Şekil 1.3. Farvahar Sembolü ve Oluşturan Kısımlar

Şekil 1.4. Şiraz Kentinde Tahtı Cemşit Binasında Zerdüş'tün Sembolü

Şekil 1.5. İran'ın Yazd kentinde bir Zerdüşti Tapınağı

Şekil 1.6. Faravahar ya da Ferohar, Zerdüştlüğün Bilinen Sembolüdür. Fravaşi Adlı Koruyucu Meleği Temsil Eder⁴⁰.

⁴⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zerd>, Erişim Tarihi: 15.08.2015.

1.2.1.5. Zerdüştlükte Yaşam Tarzları ve Prensipleri

Zerdüştlük inancına göre Tanrı kadın ve erkeği bir arada ve birbirine arkadaş olarak yaratmıştır. Bu inançta kadın ve erkek eşit olarak kabul edilmektedir. Zerdüştlük inancının gelişip yayıldığı bölgelerde çok eşliliğin azaldığı ve tek eşliliğin arttığı görülmüştür. Zerdüştlükte, doğru yaşama, ahlâkî emirlere uyma esastır. Ahlakî emirler; iyi düşünce, iyi söz, iyi iş diye özetlenir. Fakirlere cömert davranma, yabancılara misafirperverlik, bütün lekelerden uzak kalma, toprağı sürme, sığırlara bakma, sıkıcı şeyleri imha da faziletli işlerden sayılır. Bazı cinsi konular ve ölü bedenine temas, kirlenmeye yol açar, özel ayinler gerektirir. Yine Zerdüştlük inancı her alanda tarım ve hayvancılıkla uğraşılıp bol üretimin sağlanmasını tavsiye etmektedir. Temiz hayvanlardan sayılan köpek ve kedinin öldürülmesini büyük günah saymaktadır. Bu inançta şarabın ibadetle ilgili olarak dini düşüncelerin geliştirilip derinleştirilmesi ve ruh gözünün açılması amacıyla içilmekte olduğu vurgulanır. Avesta'nın Gatha bölümünde belirtildiğine göre dini inanç alanında şarkı ve şiirlerin önemli bir yeri olduğu görülür. Zerdüştlükün Cennet'i şarkılı bir yer olarak değerlendirdiği dikkate alınırsa bunun önemi daha iyi kavranır⁴¹.

1.2.1.6. Aile Hayatı

1.2.1.6.1. Evlenme

Zerdüştlükte beş türlü evlenme vardır:

1. Padeşah Zani: Bu evlenme 'de kız ve erkek ilk kez ve ailelerin rızası ile evleniyorlar.
2. Euk Zani: bu evlenme bir erkek bir ailenin tek olan kızıyla evlenmek istediğinde gerçekleşir. Burada kızın aile varlığını bir başka evle götüremeyeceği için mecburen ilk erkek çocuğunu babasına vermesi gerekiyor böylece ailenin soyu devam edebilecektir. Bu kadına Aukzani denilir.
3. Çaker Zani: bu evlenme dul erkek ve kadınlar içindir. Erkek ve kadının eşleri vefat ederse ikinci kez evlenme hakları vardır. Zerdüştlükte göre ilk eş bu

⁴¹ Sanatizadeh, 198.

dünyada ve öbür dünyada hep ilk eş olarak kalacak diğer eş hep ikinci sırada kalacaktır.

4. Khodsar Zani: bu durum kız ve erkeğin ergenlik çağına yettikten sonra 21 yaşına gelmeden ailelerin rızası olmadan evlenmeleridir. Bu gibi durumlarda nikâh yapılır ama aileler razı gelmediği sürece onlar mirastan mahrum kalacaklar.
5. Seter Zani: eğer çocuk olmama sorunu varsa ve bir kimsesiz çocuğu kabul etmeleri durumunda bu çocuk büyüdüğünde onunla Eukzani gibi davranırlar.

Bazı yanlış bilgilere göre Zerdüştizmde mahremler ile evlenmek varmış ama bu durumu iyice incelediğimiz zaman görülüyor ki eğer bu doğru bir bilgi ise neden Zerdüşt ve yakınları böyle bir evlenmeyi uygun görmemiştir ama onun ölümünden sonra bazı dönemlerde siyasi meselelere göre böyle evlilikler yapılmıştır. Mesela Kembujiye kendi kız kardeşiyle evlenmiştir ve bu durumu ruhanilere sormuş ve onlar da böyle bir evliliği uygun görmek için bazı kurallar uydurmuşlar. Yani bu durumun Zerdüşt ve Zerdüştizmle hiçbir ilgisi yoktur.

Kembujiyenin kendi kız kardeşiyle evlenmesi bile çok kişi tarafından reddedilmiştir. Çünkü kız kardeşi diye hitap etmek o dönemde saygı duyulan prenseslere deniliyormuş. Sadece bu bilgi üzerinden mahremlerle evlenmek ispat edilemez.

Avesta'da evlenme yaşı 15 olarak belirlenmiştir.

1.2.1.6.2. Boşanma

1. Kadın veya erkeğin akıl sağlığı olmadığı zaman.
2. Erkek ve kadının zina yapması nedeniyle ayrılma gerçekleşir.
3. Erkek kısır olduğu zaman.
4. Eğer erkek 3 sene boyunca eşine bakamazsa kadın ayrılabilir.
5. Erkek eşine kötü davranırsa kadın ayrılabilir.
6. Kadın eşini dinlemezse ve ona başkaldırmaya kalkarsa erkek boşama hakkına sahiptir.
7. Erkeğin veya kadının başka eşleri varsa evlilik kendiliğinden iptal olur.

8. Erkek veya kadın Zerdüştizm 'e inanmayı terk ederse⁴².

1.2.1.7. Kadının Yeri

Eski İran'da erkek ve kadının her birisinin farklı farklı yerleri vardır. Kadına evin kadını(munpasni) ve erkeğe evin reisi(munbed) diyorlar. Erkek kral ve kadın kraliçe olarak biliniyor. Bazı dini yazılardan öyle anlaşılıyor ki evli kadınlar dini törenlerini yapmakta özgürlüklerdi çünkü ailenin devamı ve eğitimi kadınlarla olduğu için ve bu durum o günkü camiada büyük bir önem taşıdığı için böyle bir hakkı uygun görmüşlerdir.

Eski İran 'da kadının yeri: İran büyük bir medeniyete sahip olarak hep tarihte yer almıştır. Eski İran 'da kadınlar hep yüce bir yere sahip olmuşlardır. Onlar Arapların aksine kadınları utanç verici ve rezil olarak değil belki onu saygı duyulacak bir insan olarak görmüşlerdir.

İranın eski dininde kadın toplumun değerli bir bireydir. Öyle ki Dinkar kitabında okumuş ve savcılık eğitimi almış kadınlar hep savcı olmak için erkeklere tercih edilmişler. Kadınların diğer sosyal özgürlüklerinden biri de ruhani olabilme imkânlarıdır. Kadınlar bazı özel şartları sağladıktan sonra bazı önemli görevleri üstlenebilirlerdi⁴³.

Birkaç örnek vermek gerekirse:

1. Utab: Üçüncü Daryuş döneminde ünlü savaşçıların birinin yani Arubazan 'ın kız kardeşidir o İskender'le olan savaşta yer almış. O M.Ö. 20'den itibaren M.S. 20.yıl kadar Azerbeycanı yönetmiştir. O ve abisi vatan yolunda canlarını feda etmişler.
2. Atusa: 28 Asya ülkesinden fazlasının kraliçesi olmuştur. Herodot 'un yazılarına göre o büyük Daryuşun veziriydi ve o dönemde yapılan bazı savaşların komutanı Atusa olmuştur.

⁴² Sanatizadeh, 464.

⁴³ Mohammad Mirshekveyi, "زن و فرهنگ", [Kadın ve Kültür], Nashre Ney, Tahrân 2003, 168.

3. Artadokht: dördüncü Ardevan döneminde iktisat ve ekonomi veziri olmuştur. Rus yazar Diyakonof 'un Aşkaniyan kitabında yazısına göre Artadokht vergileri düzenledi ve ekonomiyi geliştirdi.
4. Azermidokht: 631. MS İran sultanı olmuştur. Khosroparvizin kızıdır. Sasanilerin 32.sultanıdır.
5. Azeranahid: Bu kadın Sasanilerin kurucusu olan şapur döneminde kraliçelerin kraliçesi olmuştur. Bu kadının ismi Fars'da bulunan levhalarda çok geçmiştir.
6. Parin: İran 'ın bilim kadını ve Keygobadın kızıdır. 924 'uncu Yazgerdi senesinde Avestaya her yerden toplayıp Pehlevi diline yazmıştır.
7. Farrokhru: İran imparatorluğunda ilk kadın vezir olmuştur.
8. Kasandan: büyük Kuruşdan sonra İran imparatorluğunun ikinci gücü olmuştur. Yunan tarihçiler ondan saygıyla söz etmişler.
9. Ariyates: M.Ö. Pers döneminde önemli savaşçılardandır. Yunan tarihçiler birkaç yerde ondan söz etmişlerdir.
10. Puran Dokht: Sasani döneminde İran sultanı olmuştur. Asya'da bulunan ondan fazla ülkeyi yönetmiştir. O Ardaşir Şiroye 'den sonra 25 inci sultan olmuştur.
11. Şirin: Ermeni Şahzade Sasani döneminde. O dönemde Ermenistan İranın küçük şehirlerinden biridir. Ermenistan kralı İranın etkisindeydi. Şirin Khosroparvizin eşi idi ondan 4 oğlu vardı. Şirin Khosroparviz öldükten sonra zehir içmiş ve kendini öldürmüş böylece onların aşkları dillere destan olmuştur⁴⁴.

Zerdüşť hiçbir zaman erkek ve kadını ayrı tutmamıştır. O kadın ve erkeğe doğru yolu bulmaları için birlikte hitap etmiştir. Avestada kız ve erkeğin evlenme yaşı aynıdır ve 15 olarak belirlenmiştir⁴⁵.

⁴⁴ Farrokh Ruparsi, " زن در ایران باستان ", [Eski İranda Kadın], Nashar gostar, Tahrán 2002, 46.

⁴⁵ Sanatizadeh, 215

Şekil 1.7. İran'ın tahtı Cemşidinde Kabeye Zerdüşt Eseri

Kadının Giysisi: Levhalarda, nakışlar, geçmişten kalan görüntüler ve Firdevsinin Şehnamesinden anlaşılıyor ki eski İran'da Pers kadınların yüce yeri vardı. Öyle ki Pers kadını sultan, savcı ve birçok işi yapabilme imkanına sahip olmuştu. Zerdüştizmin perilerinin arasında birçok dişi periden de söz edilmiştir⁴⁶.

Bazı kaynaklara göre İran kadını hiçbir zaman yüzünü kapatmamış ve çarşaf da örtmemiştir. Aynı zamanda hiçbir zaman vücudunu gösteren giyişiler de giymemiştir. Geçmişe ait olan madeni paralar ve bulunan bazı görüntüler İran kadının kapalı olmadığını göstermektedir. Ama başı ve yüzü kapatmak sadece soyluların geleneksel bir adeti olmuştur. Herodot ve Strabonda kadınların kapanmalarını soylulara ait olan ve onların arasında yaygın olan bir gelenek ve onları diğer toplumdan ayıran bir özellik olduğunun kanıtı da denilir. Toplumun diğer sınıfları kendilerini bu gelenekten özgür olarak biliyorlardı. Ama çarşaf kelimesinin Pehlevi dilinde giysi anlamına geldiğini göz önünde bulundurursak çarşaf bu günkü anlamıyla ve şekliyle kullanılmamıştır⁴⁷.

⁴⁶ Mortaza Ravandi, "تاریخ اجتماعی ایران", [İranın Sosyal Tarihi], Nashre Nasher, Tahran 1984, 18.

⁴⁷ Mirshekva, 181.

1.2.1.8. İslam Dinin 'de Zerdüşt

İslami teorisyenlere göre Ahura Mazda, Yüce Rabb'dir ve bütün zıtlıkların yaratıcısıdır. Zerdüşt, her şeyin yaratıcısı olan, insanlara iyilik yapan tek bir Tanrı'nın, Ahura Mazda'nın (Hürmüz'ün) peygamberidir. Ahura Mazda tarafından kendisine vahyedilmiş ve o da halka vaazlarda bulunmuştur. Zerdüşt, İran çok-tanrıcılığını, tek-tanrıcılığa doğru yöneltmiş ve yüksek ahlâkın kurallarını koymuştur.

İslami yorumlara göre başlangıçta tek tanrılı bir din olan Zerdüştlük Sâsânîler devrinde düalist bir özellik kazandı. Bu yorumlara göre başlangıçta Ahura Mazda'nın sıfatları olarak kullanılan kelimeler, sonraları özel isim olarak algılanmış ve böylece başka tanrılar ortaya çıkmıştır.

Zerdüşt'ün peygamber, Avesta'nın da kutsal kitap olduğunu düşünen bazı yorumcular Avesta'da Muhammed'le ilgili bir müjde aramışlar ve bulmuşlardır: Zerdüşti inancında bütün tarih, üç döneme ayrılmaktadır; her dönem dört bin yıldır ve her dönemin sonunda bir Saoşyant zuhur eder. En son Saoşyant da gelecek ve sonra kıyamet kopacaktır. Yasht, 13-129'da, putları kıracak olan Saoşyant adında biri ve Astuat-erata'nın geleceği haber verilmiştir. İslami yorumlara göre Saoşyant, 'âlemlere rahmet' anlamına gelir ve Muhammed'i anlatır. 'Astuat-erata' ifadesi de 'bütün halkları tutan veya bir araya getiren' anlamında Muhammed'le bağlantılanır.

Vendidad ve Yasht'ta, Zerdüşt'ün, kendinden sonra ortaya çıkacak bir nesebi olduğundan bahsedilmektedir. Bir kadının Kansava Gölü'nde yıkanacağı ve gebe kalacağı; söz verilen peygamberi, 'Astuat-erata' yani 'Saoşyant'ı doğuracağı anlatılmaktadır. İslami yorumcular bahsedilen Kansava Gölünü Kevser ile eşleştirmişler ve onun Kur'anın kendisi olduğunu iddia etmişlerdir⁴⁸.

1.2.1.9. Sosyal Etkileri

Zerdüşt dinler tarihinde başlıca iki açıdan önem taşır: Bir yandan Yakın doğu ile Akdeniz bölgesinin Helenistik döneme (M.Ö. 323 - 30) özgü gizli bilimleri ve büyü uygulamalarıyla bağlantılı olduğuna inanılan efsanevi bir kişiliğe dönüşmüş, öbür

⁴⁸ Mohamadi, 152.

yandan da tek tanrılı öğretisi ile batılı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Zerdüş'tün ya da eski İran düşüncesinin Yunan, Roma ve Yahudi düşüncelerini etkilediği tezi tartışmalı olsa bile, Zerdüş'tün dini düşüncelerinin yaygın etkisi malumdur. Zerdüş'tinini inceleyenlerin karşılaştığı sorunların başında, bu dinin ne oranda Zerdüş'tün bağlı olduğu kabilenin dininden, ne oranda da onun kendi görüşlerinden ve yaratıcılığından esinlendiği konusu gelir. Sasaniler dönemindeki (224 - 651) Mazdekçilik 'in ne ölçüde Zerdüş'tün öğretilerine dayandığı bir başka tartışma konusudur. Avesta kitabının önemli bir bölümünü oluşturan Gathalar (Zerdüş'tün sözleri olduğu sanılan şarkı ve ilahiler), Pehlevi dilindeki dini metinler "Bundahişn" ile "Dinkart" ve çeşitli Yunan yazarların eserleri gibi kaynakların Zerdüş'tün görüşlerini ne ölçüde doğru yansıttığı da tartışılıyor.

Spitamalar adıyla bilinen soylu bir aileye mensup olan Zerdüş't, "Bilge Tanrı Ahura Mazda'dan vahiy aldığını" öne sürerek eski İran dinini yeniden biçimlendirmeye çalıştı. İnanç sisteminin temelini tapınılacak tek tanrı, en yüce tanrı Ahura Mazda oluşturur. Ahura Mazda, göklerin ve yerin, diğer bir deyişle maddî ve manevî dünyaların yaratıcısıdır. Birbirini izleyen karanlıkla aydınlığın kaynağı, evrensel adaletin yaratıcısı, doğanın merkezi, ahlaki düzeninin kurucusu ve tüm dünyaların yargıcısıdır.

Ahura Mazda, başlıca altı niteliğe sahiptir. Bunlar doğruluk ya da kusursuz düşen (Aşa Vahishta), iyi akıl (Vohu Monah), iyiliksever bağlılık (Spenta Armaiti), yararlı egemenlik (Kshathra Vairya), bütünlük ya da kusursuzluk (Haurvatat) ve ölümsüzlüktür (Ameratat). Bu nitelikler kutsal ölümsüzler (Ameşa Spenta) denilen altı göksel varlık ya da melek olarak da düşünülür. Kutsal ölümsüzlerin simgelediği iyi nitelikleri Ahura Mazda'ya inananlar da edinebilirler. Bu nitelikler ilahî düzenin işleyişini yansıttıkları ve Bilge Tanrı'yı izleyenleri birbirine bağlayan düzeni oluşturdukları için, Ahura Mazda'nın dünyasıyla ona inananların dünyası birbirine yaklaşmış olur.

Gathalarda Zerdüş'tün kıyamet ve ahiret hayatıyla ilgili inançları da açıklanır. Bu ilahilerin hemen her satırında ölümden sonra insanı nelerin beklediğinden söz edilir. Bu dünyadaki hayat, ölümden sonraki hayatın uzantısıdır. Bilge Tanrı tüm iyi davranış, söz ve düşünceleri ödüllendirip kötülerini cezalandıracaktır. Ölümlerin ruhları, herkeste korku ve kaygı uyandıran Karşılık Köprüsü'nden (Cinvat Peretu) geçecektir. Ahura Mazda'nın

yargısından sonra iyi ruhlar sonsuz mutluluk ve ışık ülkesine, kötü ruhlar da korku ve karanlık ülkesine gönderilecektir⁴⁹.

Ahura Mazdah önce manevi bir varlık olarak kabul edilirken sonraları, Zerdüşt 'ten önce olduğu gibi, onu nuru ateşin ihtiva ettiği, yaratılmamış bir ışık olarak düşünüldü ve böylece ateş kültürü gelişti (Mecusilik). Ahura Mazdah 'ın yanında altı baş melek bulunur. Bunlara Ameşa Spenta 'lar (Kutsal Ölümsüzler) denilir. Bunlar; İyi Akıl, Adalet (veya Hakikat), İlahi İrade Ülkesi, Tevazu (veya Dindarlık), Mükemmeliyet ve Ölümsüzlük şeklinde, Ahura Mazdah 'ın sıfatları, çeşitli veçheleri ve fonksiyonları olarak telakki edilir.

Zerdüşt 'e göre bir taraftan sağduyu, iyilik ve aydınlıktan oluşan “Aşa” (alem nizamı), öteki tarafta da suç, kötülük ve karanlığı içinde bulunduran “Drug” (yalan, anarşi, fesat) vardır. İnsanın iyilik tarafını seçmesi gerekir. İnsanın bu seçimi öteki dünyada sonuç verecektir.

Zerdüşt 'ün ölümden sonraki muhakeme ile ilgili telkinleri vardır. Ahura Mazdah 'ya inananların ruhu, ölümden sonra dördüncü gün muhakeme edilir. Zerdüşt gelecek bir alem şümul muhakemeden de bahsetti. Kendinden 3.000 yıl sonra Ehrimen 'in gücü zeval bulacak ve hakikat-adalet evi kurulacaktır. Böylece itaat ruhu zafere ulaşacaktır. Muhakeme, ateş ve erimiş maden ile olacaktır. Bütün bu işler; “Saoşyant” denilen kurtarıcının doğmasıyla gerçekleşecektir. O Kansava Gölün’de yıkanan bir bakirenin o gölde bulunana Zerdüşt 'ün tohumuyla gebe kalması sonucu doğacaktır. Böylece ölümlerin doğması başlayacaktır.(dirilme).İlk insan “Kiyumers”ın kemikleri hayat kazanacak, bütün ölümler tekrar vücutlarına kavuşacak ve bir yerde toplanacaktır. İyiler, kötüler ayrılacak; iyiler cennete kötüler cehenneme gidecektir. Üç gün kalınacak, sonra bütün yaratıklar ateş ırmağından geçecek, ateş kötülerini temizleyecek ve şeytanlarla bütünleşenler hariç, herkes Ahura Mazdah 'ın ülkesine girecektir.

Zerdüşt'ten önce “deva” denilen ve Ehrimen'in avnesi olan şeytanlara, onları yatıştırmak üzere, kurban kesilirdi. Onların kurbanlardan çıkan buğu ile beslendiklerine inanılırdı. Böylece onlara ibadet edilmiş olunurdu. Zerdüşt'ün kurban kesimi ile mücadelesi bu sebebe dayanır. Zerdüşt, sığır eti yemeyi de yasakladı. (Hindistan 'da da

⁴⁹ Hamid Nir Nuri, " سهم ایران در تمدن جهانی ", [Dünya Medeniyetinde İranın Payı], Sherkate Melli Naft, İran 1964, 118.

bu yasak vardır. İslam ile Yahudilikte ise domuz eti yasaklanmıştır) Zerdüşt intihar etmeyi tanrı Ahura Mazda 'ya düşmanlık olarak niteler ve çok günahkarca bulur. Kendini ve eşini her alanda korumakla yükümlü olan insanın intihar etmesi veya kendilerini koruyan askerlerine kötülük etmesini büyük günah saymasının yanında, Tanrı Ahura Mazda 'ya düşmanlık olarak belirler.

Zerdüşt, kadınların evlerinde çocukların anası olması, çocuklarını yetiştirmede ve onlara iyilikler ile yurtseverlikleri aşılama en etkin kimse olduğunu belirtir. Erkek çocukların anaları olarak, kötü düşmanlara karşı ülkelerini savunmaları ile mal, can ve namuslarını korumalarında kadınların, eğitip yetiştirmelerinde büyük rol oynayacaklarını belirler.

Zerdüşt, kim kardeşlerine doğru ve dürüst olur ve fakirlere yardım ederse, tanrı Ahura Mazda yolunda çalıştığı için, tanrı da onu destekler ve korur, derken inananlarına doğru olana yapmayı, buna inanç göstermelerini ve bunu yaymaya çalışmalarını tavsiye eder, zayıf ve fakir olanların da yardım edilerek korunmasını belirtir⁵⁰.

1.2.1.10. Zerdüşt Takvimi

Zerdüşt'ün takviminde her yıl 12 aydan ve her ay tam 30 günden oluşmuştur ve 31 gün olan hiçbir ayları yoktur. Onların takviminde hafta yoktur. Hafta Arapların gelmesiyle İran takviminde yer almıştır. Zerdüşt takviminde her günün bir ismi olduğu için herkes hangi günde öldüğünü anlıyordu. Bu günlerin isimleri ve anlamları aşağıdaki çizelgede belirlenmiştir.

⁵⁰ Hasan Rezaei, "ایران در زمان ساسانیان", [Sasani Döneminde İran], Nashre Ghatreh, Tahrān 1998, 70.

Tablo 1.1. Zerdüşt Döneminde Bir Ayın Günlerinin İsmi ve Anlamı

	Günün adı	Anlamı
Birici gün	Hormoz(urmazd)	Ahuramazda*
2	Bahman(vahuman)	İyi huy aynı zamanda tanrının perilerinin birinin ismi
3	Ordibehesht	En iyi ve yüce doğruluk
4	Shahrivar	Şahane
5	Sepandormaz(esfand)	Tevazu
6	Khordad	Sağlık
7	Amordad	Olum Sözlük
8	Dey Be Azar	Tanrı
9	Azar	Ateş
10	Aban	Su
11	Khorshid	Güneş
12	Mah	Ay
13	Tir	Bir yıldız ismi
14	gush	Dünya ve evren
15	Dey Be Mehr	Tanrı
16	Mehr	İyilik ve aşk
17	Surush	Boyun eğme
18	Rashan	Adalet
19	Farvardin	Farvaharin ilerleyen günü
20	Bahram	Başarı
21	Ram	Sevinç ve neşe
22	Bad	Rüzgâr
23	Dey Bi Din	Tanrı
24	Din	Vicdan
25	Ard	(un)Nimet ve zenginlik
26	Aştad	Doğruluk
27	Aseman	Gökyüzü
28	Zamyad	Yeryüzü
29	Mehrepand	Tanrının sözleri
30	Anaram	Mutlak ışık

*Çünkü her şeyin başlangıcı tanrıdır bu yüzden ayın ilk günün tanrının adıyla başlıyor.

Ay ve günün isimleri denk geldiğinde bir kutlama yapılıyor. Mesela yukarıdaki çizelgeye göre her ayın üçüncü günün adı Ordibeheshttir. Bu durumda Ordibehesht ayının üçüncü gününde bir tören yapıp kutlanıyor ve yapılan bu törenin ismi Ordibehşgan denilir.

Her ayın otuz gün olması nedeniyle yılın sonunda 5 gün eksik kalıyor bu beş günü eklemek için her sene sonunda Pance adında bir törenle ekliyorlar. Bu beş günün her birinin bir ismi var. Bu isimleri aşağıdaki çizelgede açıklanmıştır.

Tablo 1.2. Zerdüşt Döneminde Yıl Başındaki Günlerin(5 Eksik Günlerin) İsmi ve Anlamı

	İsim	Anlam
Birinci gün	Ahundgah	Zerdüşt marşlarının ilk bölümü
2	Eshtadgah	Zerdüşt marşlarının ikinci bölümü
3	Sepantmadgah	Zerdüşt marşlarının üçüncü bölümü
4	Vahukhshorgah	Zerdüşt marşlarının dördüncü bölümü
5	Vahishtovayashti	Zerdüşt marşlarının beşinci bölümü

Zedüştün takviminde her ayın ilk günü, sekizinci günü, on beşinci günü ve yirmi üçüncü günü tatil ve dinlenme günleridir. Her dört sende bir artık yılın olması da bu takvimde düşünülmüş ve her dört sene de bir gün daha bu takvime eklenmiş bu günün adı da Urdad yani ek gün olmuştur.

Böyle bir inancın Zerdüştizm'den başlamış olmasını kabul edersek İslam 'da da olan böyle bir inancın Zerdüştizm'den kalmasını kabul görme ihtimali vardır.

Avesta 'dan Yaratış ile İlgili Kısa Alıntı 'ya Zerdüşt İnancı :

- **Yaratılış**

Avesta'da Üçüncü Gatha 'nın Yasna otuz kısmı, uzayın yaratılışını anlatan bir bölümdür. Burada uzayın ve dünyanın yaratılışı anlatılırken, birbirlerine karşıt iki ruhun ilişkileri ile yaratıldığı belirtilmektedir. Bu ruhların her şeyi yaratışları şöyle anlatılır ; “Ve ondan tüm varlıkları yarattı. Varlıkları yaratınca onları gövdesinde taşıdı. Böylece

devamlı olarak çoğalıp büyüdü ve her şey giderek güzelleşti. Ve sonra diğerlerini birbiri arkasına gövdesinden yaratmaya başladı. Ve sonra kafasından göğü Ve yeri ayaklarından yarattı. Ve suları gözyaşlarından ve bitkileri tüylerinden ve ateşi kendi anlamından yarattı.” Burada esas olarak anlatılmak istenen Tanrının kendisi yani Ahura Mazda olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Böylece uzayda görünen görülemeyen her şey tanrının görünen organları veya görünmeyen parçalarıdır. Böylece uzayın tüm elementleri tanrının bizzat yapısıdır.

Avesta 'nın yazılışı ve Zerdüşt 'ün Peygamberliği Öğretisi Avesta 'nın Brahman Yaşt bölümünde Zerdüşt 'ün zaman zaman Ahura Mazda ile görüştüğü ve Ahura Mazda 'nın isteklerini halka bildirdiği aktarılmaktadır.

“Zerdüşt ile her şeyi bilen Tanrı Ahura Mazda birleşip yedi gün yedi gece birlikte kaldılar. Zerdüşt Avesta 'yı yazdı. Bizler böylece Zerdüşt 'ün yazdığı Avesta 'ya inanıyoruz ve onun çerçevesi dahilinde hareket ediyoruz” denilmektedir. Bu durum Vistaspa hakkındaki bir bölümde ise şöyle anlatılmaktadır.

“Ve ona söyledi: Şaraba Hanf kat Vistasp 'a ver. Sonrasında bilerek yapıyordu, onu içtiğinde hemen olduğu yerde, Bayıldı ve ruhu ile beraber cennete gitti”

Zerdüşt, dini inancı konusunda ve sosyal alanlarda inananları ve öğretileri üzerinde yegâne otorite durumundadır ve kendisini Ahura Mazda 'nın aracısı olarak tanıtmaktadır.

“Onların doğum ve büyümelerine Su ve bitkiler seviniyorlardı. Onların doğum ve büyümelerinde Su ve bitkilerde büyüdüler. Onların doğum ve büyümelerinde Tüm kutsal yaratıklar isteklerinin gerçekleştiğini gördüler. Bizim istediğimiz ise din adamlarının doğuşu Kutsal Zerdüşt, kurbanlaştırdığı demetleriyle Şereflendirir bizleri kurban sunmalarıyla”⁵¹

Burada açıkça bir peygamber ya da kutsal tanrı yapısı Zerdüşt 'ün kişiliğinde anlatılmaktadır⁵².

⁵¹ Avesta / Yaşt: 13.39 94

⁵² Mazdapur, 120.

1.2.1.11. Tarihsel Gelişim ve Etkileşimler

Zerdüştlük, İslamiyet'in İran'da yayılmasına kadar genişlemeye devam etmiştir. Zerdüştiler M.S. 600 civarında Müslümanların Pers topraklarını ele geçirmesinden sonra İslamiyet'e geçmiş ve geriye az sayıda Zerdüşti kalmıştır.

Zerdüşť dininin yaratıcısı olan üç peygamberden bahsedilir; I. Zerdüşť yaklaşık olarak M.Ö. 3000 yıllarında yaşayan Mahabat, II. Zerdüşť yaklaşık olarak M.Ö. 2040 yıllarında yaşayan Haşeng (bunun İbrahim olduğu da söylenir), III. Zerdüşť ise M.Ö. 660 yaşayan Zerdüşť'ün kendisidir.

III. Zerdüşť bilge, ileri bir düşünce adamı ve filozof olarak tanımlanır. Zerdüştlük esas olarak III. Zerdüşť tarafından sistemleştirilerek yaygınlaştırılmıştır. Zerdüşť'ün kurduğu dinin adına Mazdeizm denilir. Zerdüşť Mazdeizm'le tek tanrıcılığa yönelirken, çok tanrılığı aşar ve tanrıyı egemenlerden alarak, insanlığın özlemleriyle birleştiren bir güce dönüştürür. Zerdüşť tanrının kötülükleri affetmeyeceğine inanır ve kötülöklere karşı savaşını bir tanrı emri olarak öne sürer⁵³.

Zerdüşť'ün filozof yönünü doğa, toplum ve insan gerçeğine ilişkin perspektiflerinde görmek mümkündür. Antik çağ Yunan filozoflarında, Zerdüşť inanışının geliştirdiği kavramların etkilerine rastlanır; M.Ö. 538 dönemlerinde yaşayan Theopampos, iyi- kötü mücadelesini tabiatın kendi içindeki kanunu olarak algılar.

Heraklitos doğadaki her şeyin sürekli değişim içinde olduğunu öne sürer ve hareket kuramında Zerdüşť'ün karşıtlar mücadelesi fikrinden etkilenir. Bundan yola çıkarak, Zerdüşť'ün gök, ışık, Güneş ve diğer göksel varlıkların çözümlemesini yorumlayarak fiziksel evrenin öz devrimlerini formüle eder. Zerdüşť'ün felsefi inancı Dünya'nın beş temel elementten oluştuğunu belirtir. Bunlar toprak, su, ateş, hava ve bitkidir. Zerdüşť inancının yaşandığı Mezopotamya bölgesinin hayat tarzı, coğrafi konumu ve yaşam koşulları bu tespitlerin kaynağını oluşturur⁵⁴.

⁵³ Moeini, 291.

⁵⁴ A. G. Arberi, "میراث ایران", [*İran Mirası*], Nashre Ketabe, Tahrán 1963, 401.

1.2.1.12. Günümüzde Zerdüştlük

Günümüzde Zerdüştlük Persiler ve Ceberler olarak iki ana kola ayrılmış olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Günümüzde Persilerin büyük bir bölümü Hindistan 'da yaşamaktadırlar. Caynistler gibi Persiler de kast sisteminin cemaat dışında evlenmeme gibi bazı özelliklerini benimsemişlerdir. Bununla beraber Avrupalılarla evlenenler de vardır. Zerdüştlük günümüzde “Dünya Zerdüştlük Birliği” adı altında örgütlenmiş olmakla beraber; Hindistan, ABD, Pakistan, İngiltere, Kanada gibi ülkelerde yerel toplulukları bir arada toplayan örgütlenmelere gitmişlerdir ve bu ülkelerde Tapınakları da mevcuttur.

Zerdüştlüklerin sayısı Bugün 40.000'ni İran 100.000'i Hindistan'da olmak üzere yaklaşık 200.000 kadar olup geriye kalan büyük bölümü İngiltere, ABD, Pakistan, Kanada'da yaşamaktadır.

1.2.2. Hindistanda Yaşayan İran Kökenli Zerdüştlükler

Yaklaşık 3.500 yıl önce Zerdüştlük tarafından İran'da kurulan zerdüştlük M.Ö. 600 ve M.S. 650 yılları arası Pers İmparatorluğu'nun resmî dini olmuştur. Günümüzde Zerdüştlüğe Dünya çapında inananların sayısının 190.000'den az olduğu tahmin edilmektedir⁵⁵.

İslâm'ın İran'da yayılmasından sonra, Zerdüştlük sınırlı biçimde daha 3 yüzyıl varlığını sürdürdü. 8-10. yüzyıllarda ise artık yaşama şansını tümüyle yitirdi. Bunun üzerine son Zerdüştlük İran'ı terk ederek Hindistan'a göçtüler. Hindistan'da varlıklarını hâlâ sürdüren Zerdüştlüklere Persiler denilmektedir⁵⁶.

Persi İranlı anlamına gelir. Özellikle Bombay 'da oturan Kuzeybatı Hindistan 'daki Zerdüştlük topluluğuna verilen addır. Persiler, 641 de Müslümanların İran 'ı fethetmelerinden sonra 8. yy dan itibaren Hindistan'a göç eden İranlılardır. İran 'da kalıp inançlarını devam ettirenlerde olmuştur. Bunlara “Ceberler” (Geber 'ler) denir. Persiler, önce Kathiavar 'daki Diu, sonra Gucarat 'taki Sencen 'e daha sonrada şimdi kaldıkları diğer

⁵⁵ Badie Ayeye Koşar, " سنگ نبشته ها سخن می گویند ", [Levhalar Konuşuyorlar], Nashre Ney, Tahrân 1992, 110.

⁵⁶ Ravandi, 28.

yerlerde ikamet ettiler. Onların kaldıkları önemli bir merkez Surat yakınındaki Nausari idi. Surat batılı tüccarlar için önem kazanınca Persi'ler maddi refaha kavuştular. Daha sonra ticaret merkezi Bombay 'a geçince onlardan çoğu Bombay 'a göç etti. 19.yy 'ın ilk yarısında Britanya usulü öğrenim Bombay 'a girdiğinde Persiler hızla bu kültürü benimsediler. Böylece ticaret ve imalatla önemli bir yer kazandılar⁵⁷.

Hindistan 'a yerleşen Persiler, bir Hindu kastı gibi teşkilatlandılar. Persiler 'in büyük bir kısmı şimdi ileri gelen tüccar, endüstrici ve banker konumundadır. Dolayısıyla Persiler, Hindistan 'a gelmelerinden bu yana ticaretle uğraşan bir topluluk olarak kendi inançlarını da büyük bir muhafaza karlılıkla devam ettirmişlerdir. Persiler 15.yüzyılda İran 'da kalan Ceber 'lerle temas kurmuş, Pehlevi literatürünü getirebilmişlerdir. Böylece Şapur II zamanında düzenlenen “Avesta” eski materyalle genişletilmiş oldu. Ancak bundan önce 18. yy. takvimden kaynaklanan mezhep ayrılığına yol açtı. Sonra 19.yy deki reform hareketi kendini gösterdi. Yeni araştırma ve incelemeler sonucu, rahip sınıfının ayin tarzının Avesta 'ya uygun olmadığı belirlenmesi üzerine bu yola gidilmişti. Bununla beraber bazı yorumlarla eski geleneği savunarlarda vardı. Reform tedrici olarak tuttu. Cemaatte bir yandan dünyevileşme, öte yandan da mecazi açıklama yollarıyla muhafazakarlığı sorgulayan Teosofik eğilimler ağırlık kazandı⁵⁸.

Şimdiki Persilik, kuvvetli monoteist karakterlidir. Merkezi ayine dayanan Tanrı sembolü ateştir. Kültün tapınakları vardır. Bu tapınaklara Persi olmayanlar alınmaz. Günde beş defa ateşin temizliğini korumak için temizleme ayinleri yapılır. Bu ayinler, rahiplerin nezaretinde yürütülür. Ayinlerde Avesta 'dan ilahiler, parçalar okunur. Sunu ve kurbanlara önem verilir. Ölüler şehirden uzak “Dakhma” denilen ölü kulelerine (sessizlik kuleleri) bırakılır. Bu kuleler, Necis(kirli) sayılır. Kuleler, 4 - 5 yüksekliğinde, silindirik yapılardır. Terasında çıplak ölüler sıra halinde yatırılmıştır. Yırtıcı kuşların, akbabaların etlerini gagalaması ve güneşin kemikleri kurutması sonucu bu kemikler, kulenin içinde depolanır. Böylece toprağın kirletilmediğine inanılır. Hindistan 'deki Persi toplulukları bu geleneği devam ettirirler. Persiler, oturulmayan, cin, şeytanın top

⁵⁷ Froghan, 25.

⁵⁸ Sanatizadeh, 117.

oynadığı yerlere “sessizlik kulesi” derler. Halk Dakhmalardan korkar. Dakhmaların özel hizmetçileri vardır⁵⁹.

Persilikte ayrıntılı takdime veya kurbanlar bir sistem içinde yürütülür. Eski İran geleneğindeki Haoma veya benzeri Hint geleneğindeki Vedik Soma 'dan rahiplerce ilk sıkmayla elde edilen acı bir bitkinin suyu olan ve yine “haoma” diye adlandırılan sıvının takdimesi gibi. Hayatını doğru sürdürme, ahlak ve temizlik kurallarına bağlı kalma “aşa” diye adlandırılır (Vedik “rta” terimiyle eşanlamlı). Ahura Mazdah 'ın Ameşa Spentaları denilen altı sıfatı (veya meleği) arasından biri Ardibeheşt şeklinde Tanrı 'nın kozmik yaratıcı düzenini ifade eder ki aşā da bu düzenle ilgilidir. Ahlaki prensipler üç maddede özetlenebilir:

- 1- İyi düşünce (humata)
- 2- İyi Söz (hukhta)
- 3- İyi İş (huvaršta) İyilik ve yardıma önem verilmesi bu toplumun öğretim ve sosyal refahını arttırmıştır⁶⁰.

1.2.2.1. Pers Döneminde Dini İnançlar

Pers döneminin ilk başlarından itibaren Zerdüştizm resmi din olarak ilan edildi. Zerdüşt mezhebi perslerden iki dönem önce ortaya çıkması için bu durum onların Zerdüştizme inanmalarının ispatı olabilir. Pers dönemini siyaset ve mezhep olarak göz önüne aldığımız zaman bir dinin şirke dönüşmesinde nasıl bir yol kat ettiği ortaya çıkıyor, pers tarihinde ilerledikçe Zerdüştizmin ruhanileri dediğimiz Mogan'ların güçleri artmış, Zerdüşt'ün pratik dinini değiştirmişler onlar yavaş yavaş eski inançlarını Zerdüştizme dahil etmişler. Onlar nihayet Aşkani'lerin döneminde güçleri daha da artmış ve kudreti tamamen ele geçirip İran ve Sasanilerin düşüşüne neden olmuşlar. Bu Ruhaneler İranlıların maddi, manevi, ahlakı ve felsefi değerlerini kötü bir duruma düşürmeyi başarmışlar. Onlar sanki bir yara gibi İran'ın güçlü vücuduna düşmüş ve yavaşça tüm vücuda yayılmış onu yok etmeyi başarmışlar. Bu durum mezhepler tarihinde hep görünmüştür yani bir din insanın hayatını kolaylaştırmak yerine nasıl

⁵⁹ Ravandi, 723.

⁶⁰ Ali Pashayi, Ahmad Aram , " تاریخ تمدن ", [Medeniyet Tarihi], Entesharat Elmi Farhangi, Tahran 1989, 204.

mahvı edebilmiş ve büyük bir azaba dönüşmüş. Dediğimiz gibi pers imparatorluğunun ilk dönemlerinde zerdütizemin gerçek ve değişmemiş haline inanıyorlardı.

Zerdüşť kuşkusuz gerçek tek tanrılı biridir. Ona göre Ahura Mazda benzersiz ve tek bir tanrıdır.

Daryuş döneminde herkes Ahura Madaya tek ve büyük bir Tanrı olarak inanıyordu bu durum bütün yazıtlardan da ispat ediliyor ama bu durum zaman geçtikçe kendi gerçeğinden uzaklaşıp başka bir boyut almış yani Ahura Mazdanın yanında başka tanrıların da olduğu inancı yeniden ortaya çıkmış kuşkusuz bu durum tamamen geçmişin etkisinin sonucudur. Persler hiçbir zaman kendi tanrılarının heykelini yapmamışlar. Ayrıca tapınaklar ve sunaklarda yapma gereğı duymamışlar ve bunları yapanlara ‘da akılsız güzüyle bakmışlar. Onlar hep dağların en yüksek yerlerine çıkıp ve orada Ahura Madaya hediyeler ve kurbanlar adıyorlardı.

1.2.2.2. Törenler

1.2.2.2.1. Kurban Etme

Kurban etmek dört amacı vardı:

Tanrını sevindirmek

Maddi hacetlere kavuşmak

Kurban edenin maddi ihtiyacını karşılamak

Düzenin sağlamlasına yararlı olmak

Onların kurban etme törenleri çok sadeydi sadece hayvanı temiz bir yere götürüp kurban sahibi kendi şapkasını zakkum çiçekleri ile süsleyip ve kurban anında tüm persler için dualar edip herkese nimet talep ederdi. Sonra kurbanı küçük küçük parçalara ayırıp yeşillikler üzerine koyardı. Bu törende bir ruhaninin bulunması şarttı. O bu tören sırasında özel bir Marş okuduktan sonra kurban sahibi etleri eve götürüp istediğı gibi kullanırdı.

1.2.2.2.2. Cenaze Törenleri

Cenaze törenlerinin nasıl yapıldığı ile ilgili iki değişik fikir öne sürülmüştür. Birincisi ölüyü defin etmeden önce vahşi ve yırtıcı hayvanların önüne bırakıp ve onun parçalanmasını beklemişler. Bu işin Zerdüştizmin ruhanileri tarafından yapıldığına emin olabiliriz çünkü onlar kamuoyunun perspektiflerinde hep böyle olmuşlar. Ayrıca bu ruhaniler köpekler dışında her türlü hayvanı rahatça ve büyük bir şevkle öldürürlerdi. Onlar hatta karınca ve kuşlar tehlikeli olarak bildirip öldürmüşler. İkinci fikir ise perslere aitmiş onlar vefat eden kişiye defin etmeden önce Mumyalayıp sonra defin ederlerdi⁶¹.

1.2.2.2.3. Özel Törenler

Persler de gönümüzde ki gibi doğum günü partileri yapıyorlardı. Toplumun tüm sınıflarından insanlar bu töreni kendi imkanları altında yapamaya gayret gösterip ve davetlilere yemekler dağıtılıyordu. Böyle özel törenlerde deve, eşek, at ve inekleri kurban etmek ve sonra da hayvanı bütün olarak pişirmek adettendi.

1.2.2.3. Toplum Hayatı

Onların arasında şarap sevilen bir içecek olarak hep vardı. Önemli meseleleriyle ilgili karar vermeleri gerektiğinde önce sarhoş halinde bir karar alıp sonra aynı mesele ile ilgili ayık vakti bir daha toplanılıp karar alınıyordu. İkisinin 'de sonucu aynı ise alınan karar uygulanıyordu.

1.2.2.3.1. İş

Pers döneminde insanların birçoğu tarım ve ziraat le geçmelerini sağlıyorlardı. Memleketin arazisinin ana bölümü çiftçilerin elindeydi. Onlar hiçbir zaman bu arazileri terk edemezlerdi. O dönemde özel ajanlar çiftçilerin işlerine denetleme yapıp bir de vergilerin ödenmesiyle ilgileniyorlardı.

⁶¹ Sanatizadeh, 463.

1.2.2.3.2. Sınıflar

Pers döneminde toplam beş sınıftan ibaretti:

1. Büyükler
2. Mogan veya ruhaniler
3. Çiftçiler
4. Esnaf ve sanatkârlar
5. Köleler

Büyüklerin sınıfları yedi Pers ailesinde birinci derecedeydi ve sivil ve askeri büroları yönetmelerini üsteleniyorlardı. Moganlar dini törenleri yapanlardan ibareti.

Herodot 'un yazılarından anlaşılıyor ki Daryuş döneminde düzenli bir vergi ödeme kuralı vardı. Daryuş İranı 20 mali bölüme ayırdı ve her vali(Satrap) ile birlikte vergi konusunda güvenilir bir kişiye de her bölüme sevk etti.

Toplanan tüm vergiler kralların Hazine sandıklarında tutuluyordu. Onlar tüm altın ve gümüşleri eritip seramik sürahilere boşaltıp ve gerektiği zamanlarda kralın emri ile kullanılıyordu.

1.2.2.3.3. Ticari İşler Bölümü

Babilde ticaret çok yaygındı. Ticaretin ve tarımın gelişmesi için millete özel krediler verebilen bankalar kuruldu. Babil ünlü olan iki bankası Egibi kardeşleri ve Muraşanın oğulları bankalarıydı zenginlerin ve devlet büyüklerinin Maniya diye özel işçileri vardı onlar bu işçileri sanat, tarım ve binalar yapmak için kullanırlardı.

1.2.2.3.4. Hayvancılık ve El İşleri

Hayvan besleme çok yaygın bir iş olarak yapılıyordu ve nisa adında atlar çok ünlülerdi. Her eyalet ve şehir kendine has el işleri ile meşhurdu.

Kuruş döneminde herkesin arasında eşitliklerden bahsediliyor. 2500 sene önce kölelik Yunanistan'da bile yaygınken İran 'da Pers döneminde eşitlikten bahsediliyordu ve köleliğin ortadan kalkması söz konusu olmuştur. Kuruş mezheplerin birçoğunda olduğu gibi eşitlikten bahis etmiş ve hiçbir zaman kazandığı savaşımlardan sonra

yağmalamaya ve yıkıp dökmeye müsaade etmemiştir. Onun bu yünü mezar taşında kendisinin yazdığı bir sözle daha da öne çıkıyor. O kendisini şöyle anlatıyor ey benim mezarıma gelen insanlar her yerden geliyorsanız bilin ki ben Kuruş bir zamanlar büyük Pers imparatorluğunun kiralı olsam da şimdi bir avuç topraktan ibaretim.

Kuruşun yaptığı birçok iş şimdiki bazı ülkelerde halen yoktur; sigorta, kadın hakları, eşitlik, yardım etmek, zayıf ve güçsüz olana yardım etmek vb.

Eski Pers İran'da toplum hayatı 4 sınıftan oluşmuştur:

1. Ev
2. Köy
3. Kabile
4. Ülke

1.2.2.4. Pers Döneminde Aile Hayatı

Çocuk yetiştirme beş yaşa kadar annenin göreviydi ondan sonra baba ya sevk etmek gerekiyordu. Eski İranlılar çocuklarına hep dövüş sanatları, okçuluk ve at binme öğretiyorlardı⁶².

1.2.2.5. Pers Döneminde Kadın Hakları

Pers döneminde genellikle erkekler ve kadınların hakları eşit olmuş. Tahtı Cemşidin yapımında kadınlarda aynı erkekler gibi çalışmış. Bulunan 23 levha ve metinden de bu durum anlaşılıyor onlar hep örgüler yapmış ve giysiler dikmişler. Kadınlar için Part time çalışma imkanı tanınmakla onlar için ev işlerini yapmayı da kolaylaştırmışlar. Pers döneminde kadınlar bazı işlerde erkeklere patronluk bile yapmışlar. Doğum zamanında onlar için daha fazla ücret ayrılmış ve doğumdan sonra fazla ücretle izin imkânına sahip olmuşlar. Onlar çalışma saatlerinde çocuklarını çocuk yuvalarına verme imkânına da sahipti. Pers döneminde kadınlar en üst derece komutan bile olmuşlar. Artmis 2480 sene önce kral Khaşayar'ın emriyle ilk denizci

⁶² Razi, 210.

kadın olmuştur. O dünya da ilk kadın deniz komutanı olmuştur. Bu kadının levhalardan ilham alındığı fotoğrafı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir⁶³.

Şekil 1.8. Artmis Pers Döneminde İlk Denizci Kadın

Pers dönemine kadın toplumda önemli ve saygı değer bir yere sahiptir. Bunu tahtı Cemşidde bulunan levhalardan açıkça anlayabiliriz. Prof Gil stain, Dr David Strnok, Prof Riçard Fray ve Prof. Alireza Shapur Shahbazi anlattıklarına göre büyük Daryuş Perse saraylarını yapmak için kadınları önemli alanlarda çalıştırmış. Öyle ki bulunan birkaç levhada bir kadın yüz işçi erkeği bile çalıştırmıştır ve bazı kadınlar yaptıkları işe göre bazen erkeğin üç katı bile maaş almışlar. Başka bir levhada hamile kadının maaşı ödenerek dinlenmeye izin verilmesi anlaşılıyor. İran kralları kadınlarına değer verirlerdi. Kraliçelerde krallar gibi taç koyup ülkeyi yönetmekte katkıda bulunuyorlardı.

Naghshe Rostam levhasından (Şekil 1.8’de görüldüğü gibi) ve Kabeye Zerdüş’ten de anlaşılıyor ki Erdeşirin kraliçesinin çok önemli ve değerli yeri vardı ve hatta diğer ülkelerin kadınlarına da örnek gösterilmiştir.

⁶³ Mirshekveyi, 200.

Şekil 1.9. İran'ın Tahtı Cemşidinde Naghshe Rostam Eseri

Kadınlarla ilgili yapılan diğer bir özel şey de kadınlar gününü kutlanmasıdır. Bugün yılın sonuncu ayının beşinci günü seçilmiştir. Bugünde kadınlar eşlerinden hediyeler alırlardı. Eski İran'da bu güne Sependarmaz adını vermişler. Bugün Espandarmad 'ın beşinci günüdür.

1.2.2.6. Pers Döneminde Giysi

Kadınların giysisi bu dönemde bazen farklı olup bazen de erkeklerle aynı olmuştur. Bu döneme ait olan toprak tabağın üzerinde görüntüsünden erkek ve kadın aynı giyindiği ortaya çıkıyor. Bu tabak şuan Hermitz müzesinde tutuluyor. Bu durum şahitlik eden diğer Kanıtsa Sibriya da bulunan bir halının tasarımıdır. Bu Halı pers

dönemine ait ve onda da yine kadınların erkeklerle aynı şekilde giyindikleri belli oluyor. Tek fark sadece yaka tasarımına aittir⁶⁴.

Şekil 1.10. Pers Dönemine Ait Halı Kadınların Giysilerin Göstermekte

⁶⁴ Mazaheri, 120.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ İRAN KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

2.1. İNANÇ VE DİNİ RİTÜELLER

2.1.1. Dini İnanç

Zerdüşt'ten sonraki herkes ve her nedenle kurban etmek hakkına sahiptir, tanrıya şükür etme, pişmanlık duyduğun da, günahlardan tövbe etmesi için veya adak adaması için Zerdüşt'ün tapınaklarında bir ruhaninin eşliğinde yapabilir. Büyük ihtimalle bu durum Zerdüşt'ten önce de geçerlidir ve şimdi Müslümanlıkta da geçerlidir.

Zerdüşt inancına göre bir gün Saoşyant adında iyi ve kurtarıcı olan biri insanları kurtarmaya gelecek dünyayı ve insanları koruyacaktır. Bu inanca göre Suşyant Zerdüşt'ün üçüncü oğludur. Zerdüştizmin hikâyeleri ve on dokuzuncu yaşta göre dünyanın sonlarına doğru Zerdüştün üç oğlu olacaktır ve bu üçü de aynı ismi yani Suşyans ismini taşıyacaklar. Onlara göre Ahuramazdanın yarattığı son insan o da olacaktır. Saoşyant yararlı anlamına da gelir.

Birçok Batılı dini araştırmacı ve tarihçiye göre Zerdüştizm bu inancı sonradan Hristiyanlık ve Yahudi dinine geçmiştir. En son Müslümanlığa da yansımıştır. Böyle bir kurtarıcının geleceği hemen hemen tüm dinlerde görülmektedir. Bu insan bir anda kayıp olduğu gibi öyle de bir anda ortaya çıkıp tüm dünyayı ve insanları kötülüklerden ve karanlıktan kurtaracaktır.

Zerdüştizmde kurban etmenin dört amacı vardı:

- Tanrını sevindirmek
- Maddi hacetlere kavuşmak
- Kurban edenin maddi ihtiyacını karşılamak
- Düzenin sağlamasına yaralı olmak

Zerdüşt'ten sonraki herkes ve her nedenle kurban etmek hakkına sahiptir, tanrıya şükür etme, pişmanlık duyduğun da, günahlardan tövbe etmesi için ve ya adak adaması için Zerdüşt'ün tapınaklarında bir ruhaninin eşliğinde yapabilir. Büyük ihtimalle bu durum Zerdüşt'ten öncede geçerlidir ve şimdi de geçerlidir.

2.2. GİYİM

Tarihin en eski döneminden beri İranlı kadın ve erkeklerin giysileri hep tüm vücudu kapatmıştır.

Şekil 2.1. İlam (3000 sene M.Ö.) Döneminde Kadınların Giysisi

Şekil 2.2. İlam (3000 Sene M.Ö.) Döneminde Kadınların Giysisi

Bazılarına göre bu tip kapanma dünyada kapanmanın temeli olmuştur. Eski İran'da kadınlar da savaşlarda erkekler gibi giyinmekteydi ve onların kadın oldukları bile anlaşılmıyordu.

Bu Sohrabın Gerdaferidle yaptığı savaştan da anlaşılıyor öyle ki Gerdaferidin kaskı düşmeden Sohrab onun kadın olduğunu anlamamıştır.

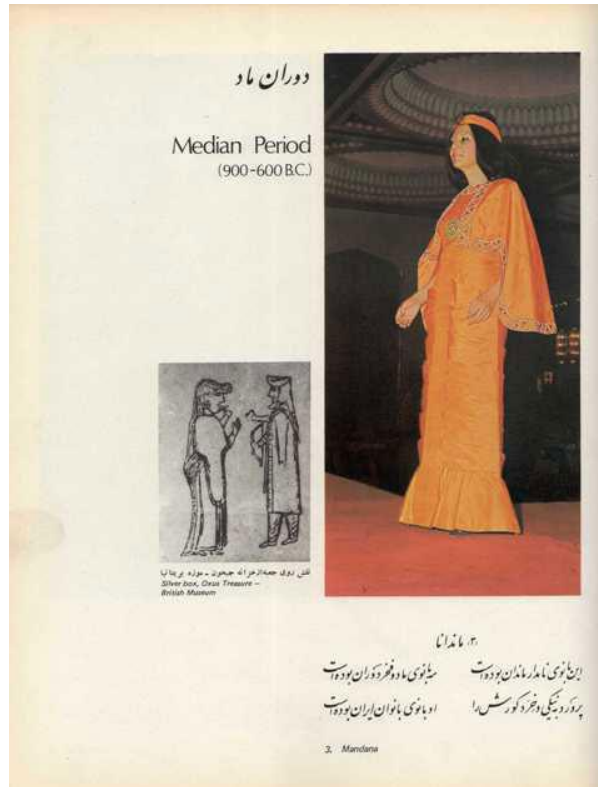
Avestanın içinde nasıl giyinileceği ve kadınların kapanması ile ilgili kesin bir şey yoktur. Kadının Zerdüştizm 'de giyim biçimi doktor Kuruş Niknama göre (Zerdüşt felsefesi) kadın ve erkek tarihte hep doğru giysilerle bir arada olmuşlar ve Avesta'da bununla ilgili özel bir şey bulunmamaktadır ve kapanma kelimesi hiçbir zaman Pers sözlüğünde olmamıştır. Kadınlar yaşadığı yer ve iklime göre giyinmişlerdir. Dua ve şükür etme zamanında şapka veya başörtüsü uygun görülmüştür. O da insanları uyumlu ve ruhani hale gelmesi açısından önerilmiştir.

Şekil 2.3. Eski İran'da(2000 sene M.Ö.) Kadınların Giysisi

2.2.1. Mad Dönemi

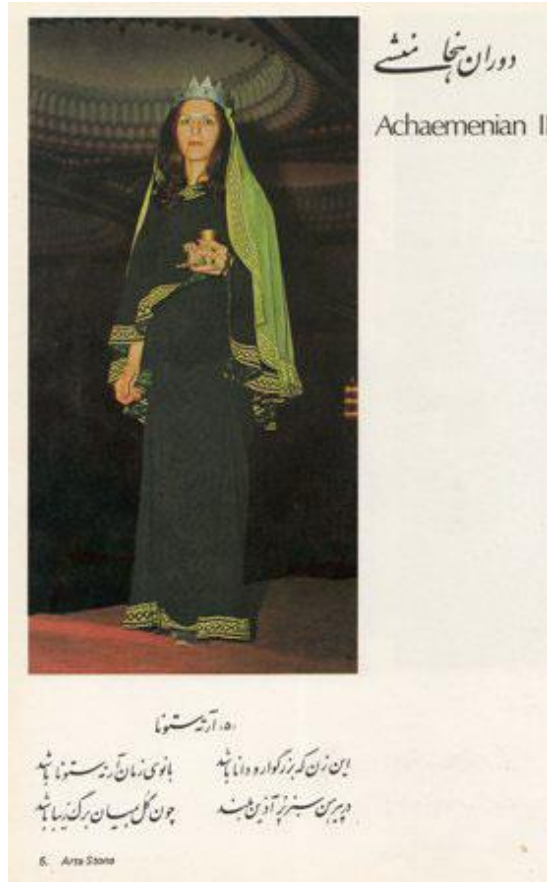
Bugüne ulaşan eserler 'de kadınların bu dönemde giysileri şekil olarak erkekler gibidir, sadece kadınların başında özel bir şapka vardır ve onun altından saçları görülmektedir.

Şekil 2.4. Mad Döneminde Kadınların Giysisi

2.2.2. Pers Dönemi

Görülen o ki kadınların giysisi bu dönemde mad dönemine göre çok değişmemiştir. Will Dorant Pers kadınları ile ilgili şöyle diyor: ‘Üst sınıfın kadınları yürüyen kapalı taht olmadan dışarı çıkmazlardı. Bir Rus heyeti tarafından bulunan eski bir Halı’dan Pers döneminde kadınların ve erkeklerin giysilerinin benzerliği ortaya çıkıyor.

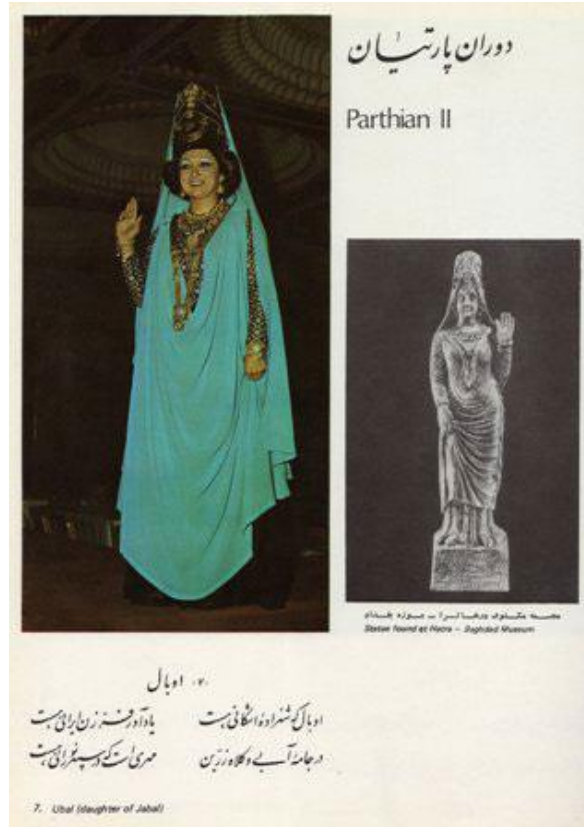
Şekil 2.5. Pers Döneminde Kadınların Giysisi

2.2.3. Aşkani Dönemi

Bu dönemde yine kadınlar uzun elbiseler tercih etmişler ve başlarında beyaz veya özel bir örtü bulunmaktadır.

2.2.4. Part Dönemi

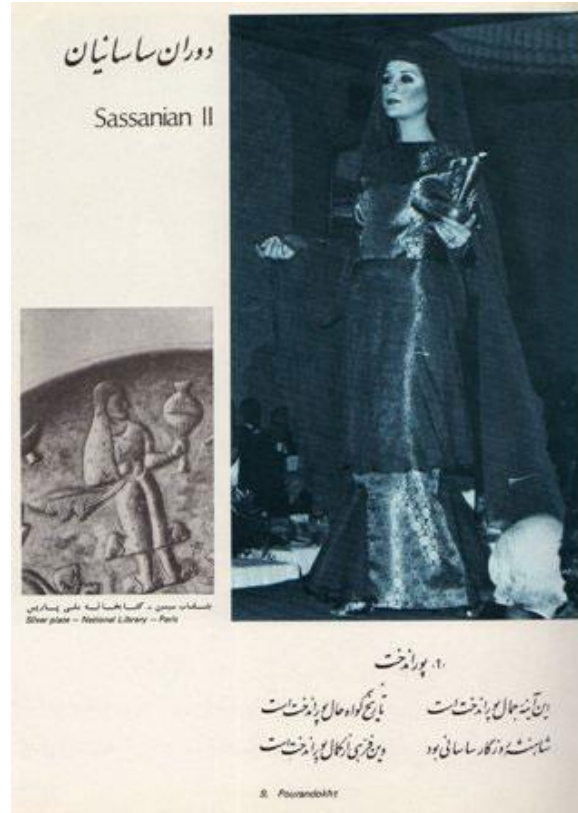
Bulunan heykellerde Ubal hanım efendi ve kızı uzun bir şapka ve uzun bir şal arkada ve bol mücevherlerle görülüyor.

Şekil 2.6. Part Döneminde Kadınların Giysisi

2.2.5. Sasani Dönemi

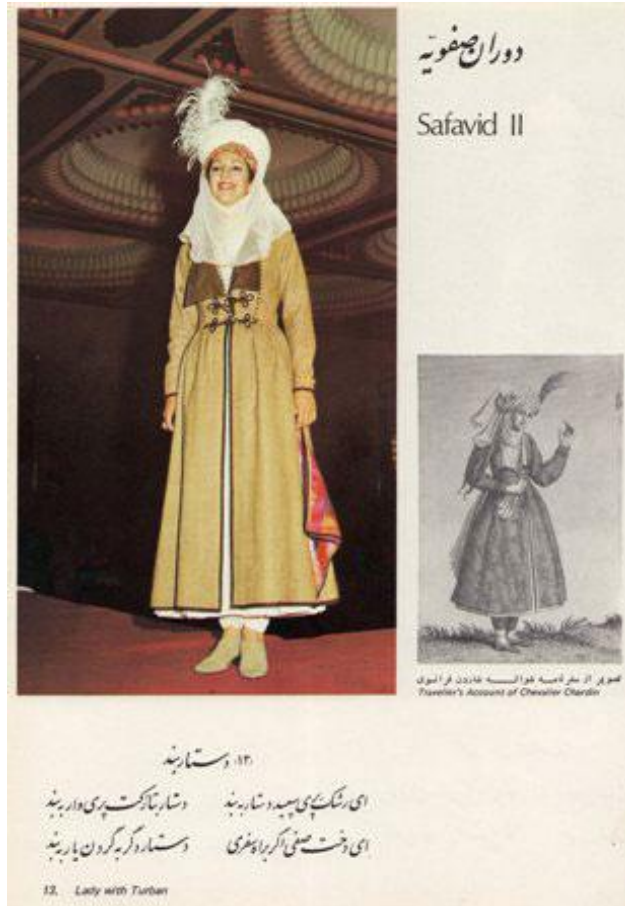
Bu dönemde Erdeşir Zerdüştü Sasanilerin resmi dini olarak ilan ediyor. Sasani dönemine ait olan bazı tabaklardan anlaşıldığına göre kadınların yine uzun elbise kullandıkları tahmin ediliyor.

Şekil 2.7. Sasani Döneminde Kadınların Giysisi

2.2.6. Safevi Dönemi

Bu dönemde dini inançlara ve sosyal ortamlara göre kadınların giysileri özel bir şekil aldı rengârenk uzun ve ipek olan elbiseler ve onun üzerinden uzun ve önü açık olan cüppeler giyilirdi. Küçük şapka, çorap ve pantolon kullanırlardı ve dışarı çıktıkları zaman mor veya beyaz renkte çarşaf kullanmaya başlamışlar, öyle ki sadece yüzleri görölüyordu uzun çarşaf kullanırlardı.

Şekil 2.8. Safa-evi Döneminde Kadınların Giysisi

2.2.7. Zendiye Dönemi

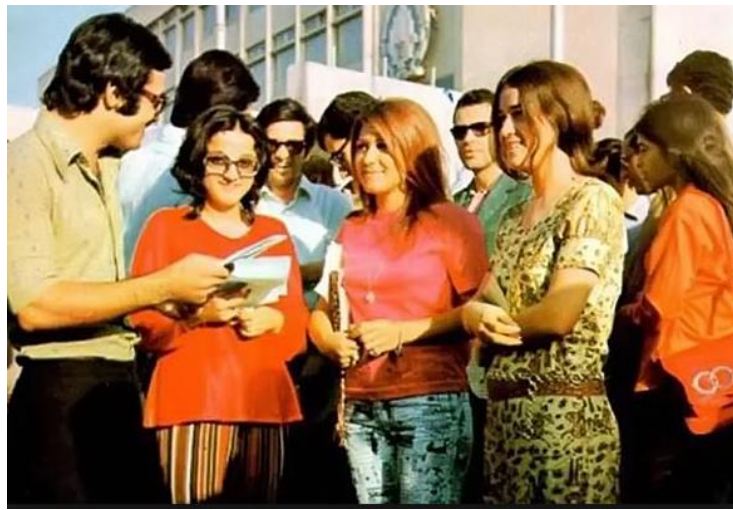
Bu dönemde giysiler biraz sadeleşip ve şekildeki hale gelmiştir. Bu dönemde kadınlar saçlarına güzel ve renkli şalları özgürce koyup ve dışarı çıkan saçlarını süslerlerdi.

Şekil 2.10. Gacar Döneminde Kadınların Giysisi

2.2.9. Pehlevi Dönemi

Bu dönemde kadınlar biraz daha modern giymeye başlamışlar ve yeniden sosyal yaşamda yer almışlar.

Şekil 2.11. Pehlevi Döneminde Kadınların Giysisi

2.2.10. Devrimden Sonra

Bu dönemde aşağıdaki şekil gibi yine kadınlar kapanmışlar. Bulunan bazı tarihi eserlere göre kapanma eski fars kùltüründe hep olmuştur ama farklı şekilde.

şekil 2.12. Günüümüzdeki İran da Kadınların İki Farklı Giysisi

2.3. YEMEK KùLTÜRÜ

Birçok yemek kùltürü geçmişten bugüne devam etmiştir. Sebze ve soğan hala yemeklerin yanında vazgeçilmezlerdendir.

şekil 2.13. Safranlı Pilav ve Yemek Yanında Sebze ve Soğan

2.4. EVLENME

Farvahar Zerdüş'tün sembolü şuan evlilik yüzüğü olarak tüm dünya 'ya yayılmıştır. Yani eşler bu yüzden bir ömür birbirine karşı vefalı olmaya söz veriyorlar.

2.5. TOPLUM HAYATI

Zerdüştizme ait olan özel törenler:

Nevruz bayramı: bu tören yılın ilk günü ve bazılarına göre Zerdüş'tün doğum günü nedeniyle kutlanıyor. Törene özel yapılan önemli şeylerden biri misafir odasında açılan bir sofraya ve bu sofrada yedi S ile başlayan nesne kullanılmalıdır(Haft Sin). Bu sofraya veya masanın kapıya en uzak olan kısmında bir aynaya ve yanında bulunan iki mum yerine (şamdan) yer verilir mumların sayısı ailenin çocuklarının sayısı ile aynı olmalıdır. Onun yanında Şehname ve şimdi hafız divanına ve Kurana yer verilir. Süs balığı(Çin kültüründen alınmış), boyanmış yumurtalar, sümbül, tatlı, meyve ve kuruyemiş de kullanılır. Geçmişte yedi rakamının kutsal olduğuna inanıyorlardı bu yüzden yedi S harfi ile başlayan şeyler bu sofrada bulunuyor. Bazı kaynaklara göre ilk Ş harfi ile başlayan yedi şey bu sofrada vardı: Şam(mum), Şirini(tatlı), Şir(süt), Şarap, Şahd(nektar), Şerbet ve Şahdane(kenevir), İslam'dan sonra şarap haram ve yasak olduğu için şarabın yerine de sirke kullanılmıştır S harfi Ş harfinin yerine geçmiştir.

Neden yedi rakamı:

Yedi rakamı eski dilde de Amordad olarak bilinir ve ölümsüzlük anlamına gelir.

S harfleri ve anlamları:

Yedi Sin; Sib(elma), Sir(sarımsak), Somag(sumak), Serke(sirke), Samanu, Senced(ide), ve Sebze den oluşmuştur.

Sir Ahuramazdanın simgesi, sebze Ordibehesht perisi ve temiz suların simgesi, Sib, kadınların perisi, doğurganlık simgesi, Senced, Hurdad perisi ve eklenti anlamına gelir, sirke Amordad perisi ve ölümsüzlük simgesi, Samanu, Şahrivar perisi ve Soma Bahmanın perisi ve yağmurun simgesi.

Sizdeh be dar: ilkbaharın ilk ayı olarak Farvardin ayının on üçüncü gününde yapılıyor. Bu gün hayırlı bir gündür. Günümüzdeki İranlıların birçoğu on üç rakamını

şanssız bir sayı olarak biliyorlar ve belki bu günü bu yüzden evden dışarı doğada veya yeşil bir alan da geçiriyorlar. İslam'dan sonra bu inanç daha da çoğalmaya başladı. hal bu ki her ayın on üçünün ismi Tir olarak biliniyor ve o da hayırlı ve iyi bir gün anlamına gelir. Eski İranlılar yapılan on iki gün kutlamalardan sonra nevrurun on üçüncü gününün hayırlı olması nedeniyle doğaya çıkıp eğleniyorlardı ve böylece nevrur sona eriyordu.

Sözünü ettiğimiz on iki gün kutlama her yılın on iki aydan oluşmasından ortaya çıkmıştır.

Sebze düğümlemek: eski İranlılara göre dünyaya gelen ilk insanın adı Kiumars dır. Farvardin ayının on üçüncü gününde onun ikiz kızı ve oğlu birbiriyle evlenmiş ve o zamanlar nikah yapmak için bir usul olmadığından dolayı onlar iki dalın bir birine bağlamasıyla evlenmelerini temellendirmişler. Bu adeti özellikle evlenme çağında olan erkekler ve kızlar yapar. Sebze düğümleme bir dönem ortadan kalkmış ama yeniden Pers döneminde ortaya çıkmıştır ve bugüne kadar devam etmiştir.

Yelda gecesi töreni: bu tören 7000 sene önceden beri İran'da kutlanıyor. Eski İranlılar o zamandan takvime ulaştıkları için sonbaharın son gecesini yılın en uzun gecesi olduğunu anlamışlar. Bu gecede tam aile bir araya geliyor ve bu geceyi kutluyorlar.

Çarşamba Suri: İran'ın güneş takviminde yılın son çarşambası, Çarşamba Suri olarak biliniyor ve bu günde de kutlamalar yapılıyor. Ateş üzerinden atlamak bu günün resmidir. Bazılarına göre sur kelimesi kutlama anlamına gelir ve bazılarına göre de ateşin kırmızılığının anlamıdır. Zerdüşt'ten önce bugün ateş yakılarak ve herkesin ateşin çevresine toplanmasıyla kutlanırdı ve bazen de hayvanlar(inek) kurban edilip bu ateşte pişirilirdi ama Zerdüşt kurban etmeye karşı olduğu için bu adeti kaldırmış ve sadece eğlence yapılmasını istemiş. Bu günde kaşık dansları, özel kuru yemiş, ateş üzerinden atlama ve kapı dinleme gibi işler yapılır.

Doktor Kuruş Niknam Zerdüştizmin araştırmacısı ve Zerdüştü olan biridir. Ama ona göre bu isimde bir tören yokmuş ve bu tören Arapların saldırmasıyla ortaya çıkmıştır. O şöyle anlatıyor ki yılın son beş gününde(Pence) ölülerimizin ruhlarını evlerimize davet etmek için ateşler yakılıyordu.

(buradan anlaşılıyor ki Zerdüştiler bu adetin yok olmaması için çarşambanın şanssız ve kötü öldüğünü bahane ederek ve onu Arapların inançlarına uyumlu yaparak bugüne kadar devam ettirmişler.)

Diğer törenlerde daha önce anlattığımız gibi ayın ve günün isimlerinin denk gelmesiyle yapılmış.

Ordibeheshtgan kutlaması: Ordibehesht ayının ikinci günü yapılır. Bugün ahlak kutlaması olarak da bilinir.

Tirgan kutlaması: Bu kutlamalar on gün sürüyor ve Tir ayının on üçüncü gününden yirmi üçüne kadar yapılıyor. Zerdüştiler Tirganı Tir ve kutlama olarak adlandırıyorlar ve ona çok önem veriyorlar. Bu günlerde herkes yeni giysiler giyip özel tatlılar yapıyor ve meyve ikram ediyorlar. Bu kutlamanın başlamasından önce herkes temizlik yapar ve iki dua Avestadan okurlar(Khorshid Niyayesh ve mehr niyayesh).

Amordadgan kutlaması: Bu günde herkes doğaya çıkıp Ahura Mazdaya şükür ettikten sonra kutlamalar yapılır.

Mehrgan kutlaması: Bu günler gençler bayramı olarak da bilinir bu bayram nevruz bayramından sonra en önemli bayramdır. Bu kutlamalar yazın bitmesi ve zirai ürünlerin toplanmasının bitmesi ve aynı zamanda kışın soğuk ve uzun gecelerini hatırlatır. Bu günde Ahura Mazdaya şükürler ve dualar edilir ve dostluklar daha sıklaşır.

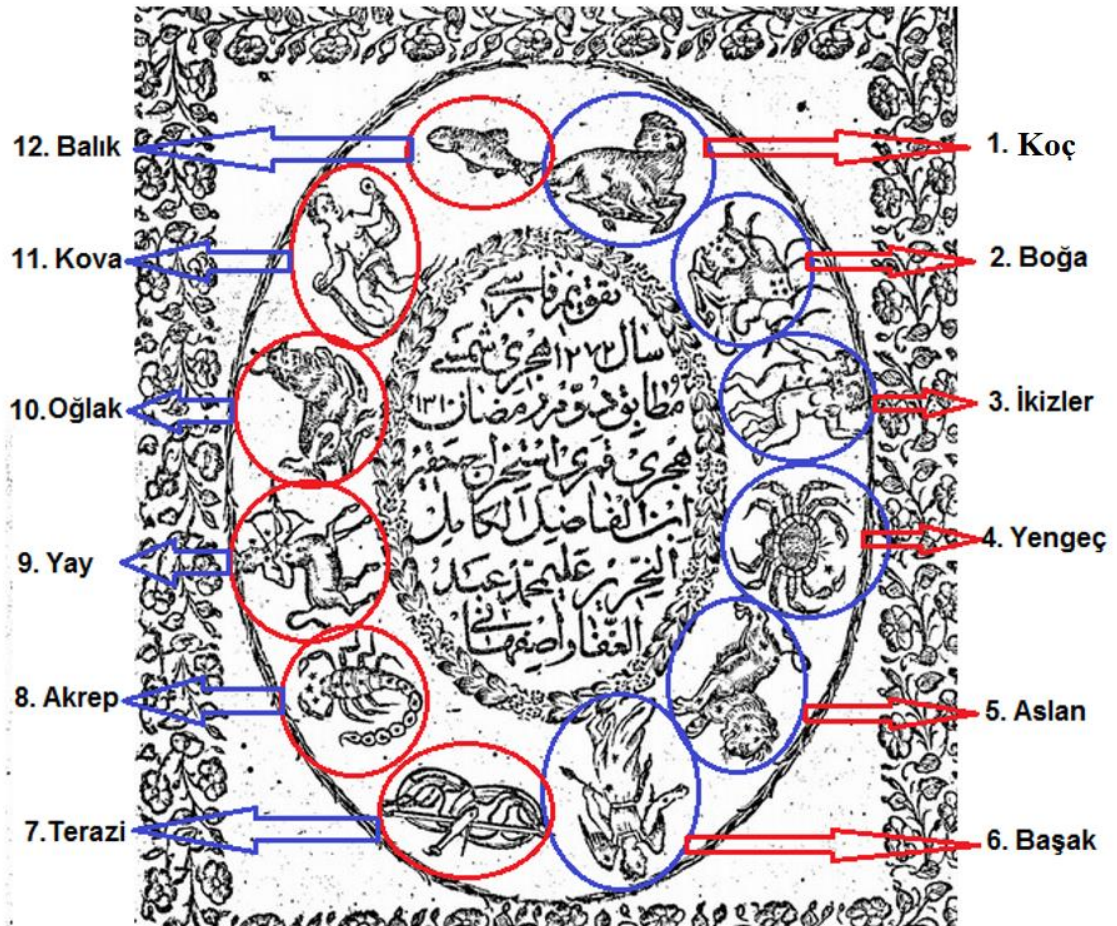
Günümüzde nevruz bayramı kutlamaları ve yılın son çarşambası nedeniyle törenler, sebze düğümleme, yalda gecesi gibi özel törenler kutlanmaya devam ediliyor.

2.6. ZERDÜŞT TAKVİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMASI

Zerdüş'tün takviminde her ay tam 30 gündür ve 31 gün olan hiçbir ay yoktur. Onların takviminde hafta yoktur. Hafta Arapların gelmesiyle İran takviminde yer almıştır. Zerdüş'tün takviminde her günün bir ismi olduğu için herkes hangi günde öldüğünü anlıyordur. Günümüzde kullanılan farklı takvimler vardır. Bu takvimlerin başlangıçları insanların farklı inançlarına göre düzenlenmiştir ve farklı ülkelerde kullanılmaktadır. Zerdüş'tizm de kullanılan takvim Zerdüş'tün doğum günü

başlangıcıyla düzenlenmiştir. Günümüzdeki İran'da Zerdüşt'ün takviminden sadece ayların ismi ve anlamları kullanılmaktadır. Aşağıda söz edilen birkaç takvim ve kullanıldığı ülkeler ile verilmiştir.

Gacar döneminde İran'ın resmi takvim olarak Abdolgafare Nacmeoddoleye İsfahani tarafından 1264 Hicri-Şemsi yılında düzenlendi. Yeni takvime göre her yıl 12 aydan ve 365 günden oluşmuştur. Ayların adı Astronomi anlamlarına göre dünyanın uzayda farklı bölgelerden geçmesine göre isimlendirildi. Bu yılın başlangıç ayı ilkbaharın başlangıç ayı tanımlandı. Ancak 1304 Hicri-Şemside Rıza Han Pehlevi krallığında ayların adı Arapçadan Farsça 'ya çevrildi ve o tarihten beri İran'ın resmi takvimi değişti. Ayların yeni adları Zerdüşt'ün aylarından alınmıştır. Bu ayların isimleri ve anlamları ile birlikte aşağıdaki çizelgede ve şekilde verilmiştir.

Şekil 2.14. Gacar Devrinde Kullanılan Ayların Adları

Tablo 2.1. Zerdüşt Döneminde Günlerin Adı ve Anlamı

Aylar	Arapça ismi	Anlamı	Farsça	Zerdüşt'ün ayları
1	Hamal(حمل)	Köç	Farvardin(فروردین)	Farvardin
2	Sovr(ثور)	Boğa	Ordibehesht(اردیبهشت)	Ordibehesht
3	Cavza(جوزا)	İkizler	Khordad(خرداد)	Khordad
4	Saratan(سرطان)	Yengeç	Tir(تیر)	Tir
5	Asad(اسد)	Aslan	Mordad(مرداد)	Amordad
6	Sonbole(سنبله)	Başak	Shahrivar(شهریور)	Shahrivar
7	Mizan(میزان)	Terazi	Mehr(مهر)	Mehr
8	Akrep(عقرب)	Akrep	Aban(آبان)	Aban
9	Gos(قوس)	Yay	Azar(آذر)	Azar
10	Cavi(جوی)	Oğlak	Dey(دی)	Dey
11	Delv(دلو)	Kova	Bahman(بهمن)	Bahman
12	Hut(حوت)	Balık	Esfand(اسفند)	Sepandormaz

Buradan anlaşılıyor ki bazı günlerin ve ayların adı aynı bu durumda yani ay ve günün isimleri denk geldiğinde bir kutlama yapılıyor. Mesela yukarıdaki çizelgeye göre her ayın üçüncü gününün adı Ordibeheshttir. Bu durumda Ordibehesht ayının üçüncü gününde bir tören yapıp kutlanıyordu ve yapılan bu törenin ismine Ordibehşgan denilirdi.

2.7. DİĞER YANSIMALAR

Geçmişe ait olan başka bir adet de eski İran'da yani Zerdüşt döneminde insanlar her işlerine tanrının adıyla başlamayı uygun görmüşlerdir. Onlara göre her şeyin ve her işin başlangıcı tanrıdır. Bu durum hatta onların takviminde ayın ilk günü adı Ahuramazda'nın olmasından 'da anlaşılıyor. Aynı şey günümüzde de devam etmektedir. İnsanlar her işi tanrı adıyla başlatmanın hayırlı olacağını düşünüyorlar.

Geçmiş döneme ait olan başka bir husus ise günümüzdeki insanların isim seçmeleri ile ilgilidir. Yani geçmişte konulan isimler hatta kullanılan ay ve gün isimleri bile kullanılmaktadır. Günümüzdeki İran'da yaşıysan birçok aile çocuklarına İslam

öncesine ait olan isimler seçmektedir. Mesela Daruř, Kuruş, Khaşayar, Anahita, Bahram, Suruř, Mitra, Bahram, Erdeşir, Atrin, Atropat, Azarfar, Artmis, Armin, Ařkan, Urmazdyar, Esfanyar, Afřin, Babak, Barbod, Behruz, Behzad, Behdad, Parsa vb.

SONUÇ

Kültür insan davranışlarının ve bu davranışların arkasında yatan dünyanın soyut değerleri, inançları ve algılarından ibarettir. Bunlar toplum üyeleri tarafından paylaşılan ve toplumda kabul edilen davranışlar üretirler. Bu tanıttımdan yola çıkarak kültürün insanın yapımı olduğu da ortaya çıkıyor. Kültürün insan yapımı olması onun sürekli değişebileceği anlamına gelebilir. İnsan hayatı boyunca sürekli kültür ve yaşama biçimi yaratmaya ihtiyaç duymuştur.

Bir kültürün değişmesinde birçok faktör etkili olabilir. Bu çalışmada İran'ın geçmişten beri nasıl bir kültüre sahip olduğu ve bu kültürün ne gibi değişmelere maruz kaldığı ve geçmişteki bu kültürün bugüne nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Aynı zamanda mezhebin kültürün değişmesinde büyük bir etkisi olduğu açıklığa kavuşuyor. Yani mezhep ve dini inançlar kültürü büyük bir oranda etkiliyor.

İran kültürü ilk başlardan itibaren sürekli değişmiştir ve bu değişim sürecinde önce mezhep sonra da siyaset önemli bir rol oynamıştır. Yani düne kadar değerli olan birçok şey siyasi nedenlerden dolayı bir anda kötü duruma düşebiliyor ve tam tersi de olabiliyor. Buradan anlaşıyor ki bir kültür belki de hiçbir zaman değişimlere maruz kalmadan devam edemez. Mesela günümüzde devam eden eski kültüre ait olan ve günümüzde devam eden bazı adetler belki de tamamen ilk amacından kopmuş ve başka bir amaç için devam etmektedir.

Her dönemde kültür o dönemin dini ve siyasi koşullarına göre düzenlenmiştir. Bir kültürün devam etmesi için o kültürün yeterince güçlü olması gerekiyor yani zayıf olan değişmelere karşı yok olup gidebilir. İran kültürü de geçmişten bu güne kadar birçok değişime uğramış ama bu eski ve zengin kültür bazı alanlarda halen varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki, vd., *Dinler Tarihi*, Grafikler Yayınları, Ankara 2015.
- Arberi, A. G., " میراث ایران ", [İran Mirası], Nashre Ketabe, Tahran 1963.
- Ashuri, Darush, "تعریف ها و مفهوم فرهنگ", [Kavramlar ve Kültür Anlamı], Nashr Agah Yayınevi, Tahran 2014.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2010.
- Dolatshahi, Esmaeel, " تاریخ عمومی ", [Genel Tarih], Gognus, Tahran 1955.
- Froghan, Nahid, " امپراتور هخامنشی ", [Ahameneşi İmparatorluğu], Nashre Ghatre, Tahran 2001.
- Golmohamadi, Ali, "جهانی شدن فرهنگ هویت", [Özdeşlik Kültürün Küreselleşmesi], Nashre Ney, Tahran 2013.
- İnaç, H., Çiftçi, S. and Haviland, W.A., *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, Ankara 2002.
- Kahraman, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, Vakıf Yayınları, İstanbul 2013.
- Koşar, Badie Ayeye, " سنگ نبشته ها سخن می گویند ", [Levhalar Konuşuyorlar], Nashre Ney, Tahran 1992.
- Köktürk, Milay, *Kültürün Dünyası*, Hece Yayınları, Ankara, 2006.
- Mazaheri, Aliakbar, " خانواده ایرانی در روزگار پیش از اسلام ", [İslam Öncesinde İran Ailesi], Nashre Ghatre, Tahran 1995.
- Mazdapur, Katayun, " زرتشتیان ", [Zerdüştler], Kavus, Tahran, 1382.
- Mirshekvayi, Mohammad, " زن و فرهنگ ", [Kadın ve Kültür], Nashre Ney, Tahran 2003.
- Moeini, Mohammad, " ایران از آغاز تا اسلام ", [İran Başlangıçtan İslama kadar], Entesharate Negah, Tahran 2009.

- Mohamadi, Mohamad, "فرهنگ و تمدن پیش از اسلام و آثار آن در تمدن اسلامی", [İslam Öncesi Medeniyet ve Kültür ve İslami Kültür Üzerinde Yansımaları], Daneshgahe, Tahran 1974.
- Nuri Nir, Hamid, " سهم ایران در تمدن جهانی ", [Dünya Medeniyetinde İranın Payı], Sherkate Melli Naft, Tahran 1964.
- Pashayi, Ali ve Aram, Ahmad, " تاریخ تمدن ", [Medeniyet Tarihi], Entesharat Elmi Farhangi, Tahran 1989.
- Pirnia, Hasan, " تاریخ ایران قبل از اسلام ", [İslam Öncesi İran Tarihi], Entesharat zarin, Tahran 2013.
- Ravandi, Mortaza, " تاریخ اجتماعی ایران ", [İranın Sosyal Tarihi], Nashre Nasher, Tahran 1984.
- Razi, Hashem, " دین و فرهنگ ایرانی پیش از عصر زرتشت ", [Zerdüşt Öncesi İran Dini ve kültürü], Nashre Sokhan, Tahran 2003.
- Rezayi, Hasan, " ایران در زمان ساسانیان ", [Sasani Döneminde İran], Nashre Ghatreh, Tahran 1998.
- Ruparsi, Farrokh, " زن در ایران باستان ", [Eski İran'da Kadın], Nashar gostar, Tahran 2002.
- Sanatizadeh, Homayun, " تاریخ کیش زرتشت ", [Zerdüşt Ayinin Tarihi], Nashre Gostar, İsfahan 2001.
- Shabani, Reza, " مبانی تاریخ اجتماعی ایران ", [Toplumsal İran Hayatına Giriş], Entesharat Ghos, Tahran 1990.
- Topçu, Nureddin, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 2014.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zerd>, Erişim Tarihi: 15.08.2015.
- <http://www.dmy.info/felsefe-nedir/>, Erişim Tarihi: 15.08.2015.
- <http://www.turkcesevdalilari.net>, Erişim Tarihi: 15.08.2015.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Samira HEIDARI
Doğum Yeri ve Tarihi	İran - 1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Bilgisayar Mühendisliği
Y. Lisans Öğrenimi	Felsefe Ve Din Bilimleri
Bildiği Yabancı Diller	Farsça-İngilizce-Türkçe
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	-
İletişim	
E-Posta Adresi	İbr_safa@yahoo.com
Tarih	09.10.2015